

Кн. 1, бр. 1/2014

ЕЗИК И ПУБЛИЧНОСТ

**Медии, образование и
политика**

Главен редактор:

Гл. ас. Христо Гьошев

Редколегия:

Гл. ас. д-р. Сергей Стефанов, доц. д-р. Ясен Захариев, Леа Вайсова

Редакционен съвет:

Проф. д.ф.н. Георги Фотев, проф. д-р. Христо Тодоров, доц. д-р. Димитър Вацов, доц. д-р. Мартин Канушев

© Департамент Философия и социология, НБУ

Адрес:

Ул. Монтевидео, № 21, офис 110

1618 София, България

Тел. 02/8110130

Email: sophi.nbu.department@gmail.com

<http://sophi.nbu.bg>

ISSN 2367-5756

ЕЗИК И ПУБЛИЧНОСТ

СПИСАНИЕ НА ДЕПАРТАМЕНТ ФИЛОСОФИЯ И СОЦИОЛОГИЯ
НОВ БЪЛГАРСКИ УНИВЕРСИТЕТ

Брой 1/2014

ТЕМА НА БРОЯ:
МЕДИИ, ОБРАЗОВАНИЕ И ПОЛИТИКА

Законодателна политика и парламентарна публичност

Яна Кадреева	Защо проектозаконът на Любен Корнезов за евтаназията не получи одобрение: преглед на възникналата дискусия	5
Георги Живков	Скандалът с работното време на заведенията в Студентски град	24
Юлиан Борисов	Посланията в българския парламентарен език	32

Пол и публичност

Пламена Велкова	Съществува ли език на омразата в публичния дискурс върху хомосексуалността в България?	37
Иван Кирилов	Полът - потребител в развлекателните медии	50

Образователни политики

Златина Толева	Образованието в България – диалог и алтернативи за реформиране	58
Калина Ганева	Интегрирането на нови технологии в българската образователна система	79

Рецензии

Мартин Канушев	Рецензия на дисертационния труд на Момчил Христов „Биополитическо конструиране на градското пространство. Изобретяване и усвояване на биополитически техники от индустриалния градски център до социалистическия хабитат”	86
----------------	---	----

Уважаеми читатели,

пред вас е първият брой на списание *Език и публичност*, издание на департамент „Философия и социология“ на Нов български университет, което си поставя за цел да обедини усилията на преподаватели и студенти в изследването и осмислянето на социалната реалност и политическия дискурс в съвременното общество както в родния, така и в международен контекст.

Това издание стана възможно благодарение на изследователския проект „Какво значат думите? В търсене на интегрален философски и социологически подход към езика“, с който през 2010 г. бе поставено началото на едно продуктивно интердисциплинарно сътрудничество между полетата на философията и социологията при търсенето на адекватна перспектива към днешния политически дискурс и практики. Интересът към публичния език, спецификите на неговата употреба, идващи от разнообразните структури и стратегии в динамиката на политическия ни живот, е в голяма степен определен в извършената дотук и продължаваща изследователската работа от едно централно разбиране, което представлява и основна изследователска рамка. То е, че подходящото съчетание между ключови парадигми в областта на съвременната философия, ориентирани към анализ на езика и езиковите практики, на съвременната теоретична социология и на емпиричното социологическо проучване е в състояние както да даде смислено обяснение на политическите процеси, така и да допринесе за внасянето на яснота по конкретни дебати и въпроси, с които е обременен днешният публичния живот.

Както показват включените в настоящия брой на списанието изследователски текстове, публичната употреба на езика следва своя логика, но тази логика не е неизменна, а подлежи на постоянна промяна. Тя зависи тясно от начините, по които биват поставяни темите, както и от нивото и спецификата на разбиранията, споделяни в обществото по всеки конкретен въпрос, релевантен на публичния живот. Изясняването на тезите и съответно на употребата на понятията, които са предмет на публичен дебат, както и на решаващите аргументи в дебатите, е едно от първите условия, определящи тяхната структура, валидност и влияние върху обществото. Ето защо е основателно очакването, анализът на тези публични реалности да осигури и условия за продуктивна промяна на публичната сфера, като допринесе за нейното ефективно подобряване.

В този първи брой са включени изследванията на млади автори, студентите от Магистърска програма „Език и публичност“ - изследвания, които представляват важна част от разгръщането на изследователското начинание за изследване на употребите на езика в публичния живот. Те са насочени към ключови дебати, конфликтни казуси и оспорвани

понятия от последните години, предмет на оживена обществена дискусия. В това си качество, текстовете допринасят за изясняването на въпроси, вариращи от общите определящи характеристики на законодателната политика в страната през дефинирането на конкретни законодателни решения до значими проблеми като обществената нагласа по темите за пола и хомосексуалността и дебата за реформите в образователната система в България.

С това предложените на вниманието на читателя текстове задават тон за дискусия, която обхваща някои от най-значимите теми и аспекти в публичната употреба на езика и която предстои да бъде продължена в следващите броеве на списанието с надеждата това да доведе до по-осезателно обществено осъзнаване за ролята на социалните и хуманитарните изследвания не само за анализа на публичната сфера, но и за прякото им отношение и влияние при създаването на адекватна гражданска перспектива към тази сфера и формирането на социалната среда.

Издаваме благодарност на авторите, както и на фонд “Научни изследвания“, с чиято подкрепа стана възможно това издателско начинание, както и свързаната с него изследователска дейност.

Христо Гьошев

ЗАЩО ПРОЕКТОЗАКОНЪТ НА ЛЮБЕН КОРНЕЗОВ ЗА ЕВТАНАЗИЯТА НЕ ПОЛУЧИ ОДОБРЕНИЕ: ПРЕГЛЕД НА ВЪЗНИКНАЛАТА ДИСКУСИЯ

Проблемът с практиката на евтаназията

Живеем в епоха, достигнала високо ниво на признаване на човешките права, което обяснява и актуалността през последните 50 години в западните либерални общества на обсъждането по проблемите, свързани с евтаназията. Правото на живот, върховното лично право на всеки индивид, предпоставка за упражняване на всички останали права, включва ли в себе си и правото, индивидът да се откаже от него, или, иначе изразено, включва ли правото на смърт? Това е един въпрос, разкриващ различни сериозни проблеми от морален, медицински, правов, етически, религиозен и психологически характер.

Макар съзнателното прекратяване на живота на тежко болни да не е непозната за човечеството практика, едва през XVII век за първи път Франсис Бейкън употребява термина „евтаназия“ в своето съчинение *“За достойнството и напредъка на науката”*, определяйки го като убийство, извършено от милост към жертвата.

Животът е признат като ценност от всички култури на Земята, без значение на тяхната етническа, религиозна или друга принадлежност. Нравственото му осмисляне стои зад всяко законодателство в правовата държава. Отнемането на чуждото право на съществуване се е наказвало още преди да има категорични сведения за сложни колективни отношения в рамките на една общност. Съществуват три основни аргумента, които защитават ценността на живота. Първият е, че хората, за разлика от животните, разполагат с разум; вторият е, че животът съществува чрез външен за нас източник (това е религиозният мотив, че Бог е подарил живот на човека, като последният няма никакви права над живота си, тъй като не е отговорен за създаването му; и последният аргумент се основава на творческия характер на живота: всеки сам движи съществуването си в определена посока, сам кове съдбата си, сам

твори. Животът е ценен, като е важно той да има смисъл, защото придаването на смисъл е нещо съществено за разума. Възникват обаче случаи, в които животът може да загуби смисъл за притежателя му. Също така, знаем, че са налице и две основни форми на оправдано, дори правомерно отнемане на живот: при неизбежна отбрана и като наказание (в някои държави). Естествено възниква въпросът, защо при положение, че тези форми на умъртвяване са всеобщо приети и не се смятат за несправедливи, евтаназията, която често бива наричана милосърдно убийство, не бъде приета също като оправдано прекратяване на живот? Поради деликатността си подобни въпроси пораждават маргинални мнения в обществата, които рефлектират съответно и върху различните законодателства. В държави като Холандия, Белгия, Франция, Швейцария, Япония, САЩ (щата Орегон), Италия, Уругвай, е допустимо да се прекрати животът на тежко болен пациент, докато в други е възможно подпомагането на подобен акт, поради отсъствие на точно регламентиран текст за неговата наказуемост.

Българският случай

В България за първи път през 2004 година се появява предложение от страна на Евдокия Манева за легализиране на евтаназията, което е одобрено от едва четирима депутати. Тогава вносителката апелира към колегите си за по-широка публична дискусия, но не среща подкрепа с основанията, първо, че това е казус, чието обсъждане би следвало да се затвори в професионалните среди; и второ, фактът, че по-голямата част от населението на България се припознава като християнско правел една такава дискусия безпредметна.

Седем години по-късно на 27 юни пред 41 Народно събрание на Република България се представи проектозакон от депутата от Коалиция за България проф. Любен Корнезов. Той също цели узаконяването на евтаназията на територията на страната ни. Проектозаконът се отхвърли на 1 септември. Темата, която е засегната, безспорно е проблематична и основателно поражда реакции в обществото. Те възбудиха публичен дебат, който медиите отразиха, като се опитваха да покажат различните перспективи.

Проектозаконът е съставен от 15 члена, като е придружен и от есеистична част, представяща мотивите на Любен Корнезов. Необходимо е да се уточни, че инициативата е лична и не е обвързана с парламентарната група на Коалиция за България. Политикът сам заявява, че това е проблем, който го вълнува отдавна и за който той смята, че времето за законово му уреждане е настъпило. По-голямата част, от останалите депутати обаче не са

съгласни – това стана ясно на 1 септември в пленарната зала при гласуването на проектозакона. От изключително значение е подобни тежки и сериозни казуси, засягащи изконното право на всеки човек, живота му, да не се разискват прибързано и недообмислено. Проследяването на изявите в медийното пространство, ангажирани с проектозакона на Любен Корнезов показаха различните настроения в обществото, както на средностатистическия гражданин, така и на опитния специалист. Подобна тематика не занимава често съзнанието на обикновения човек, а и на обикновения политик, затова е от значение да се обърне внимание на водените разговори и да се фокусира върху тяхното качество, използваните от участниците изразни средства, както и тяхната компетенция.

За българската общественост е важно възникналите дискусии да продължават активно и да инициират определени мисловни процеси у нейните участници - най-малкото, за да не се взимат прибързани решения, което е особено важно при чувствителни проблеми, засягащи ценността на живота. Ако в публичното пространство, а преди това, и вътре в семейството, не се обръща внимание и не се разискват подобни фундаментални въпроси, рискуваме да притъпим сетивата си, способността си за критична мисъл, възможностите си за действие и да се отдадем безусловно в ръцете на хора, които да решават от името на цялото общество.

Необходимостта от дискусия по темите, засягащи евтаназията, е кристализирала в съзнанието на избрани ерудити, чиято численост, обаче е крайно недостатъчна. Опитът за провеждане на отворен дебат не се отрази достатъчно от медиите в страната, поради което и липсва чуваемост между представителите на различните позиции. За целта на изследването тук ще използвам концептуален анализ, като разделям основните участници в отворения обществен разговор на три условни групи – компетентни, които защитават на първо място идеята за нужда от обсъждане, втората група представя масовото мнение и накрая – религиозната позиция по въпроса. Ще проследя употребата на основните понятия, както и променливите им значения спрямо различния контекст, в който се използват, а в заключение ще приложа сравнителен анализ на становищата. Включени в проучването са записи от предавания на водещи телевизии, аналитични статии в печатни издания и достъпни публикации в интернет пространството.

По целия свят проблемите, свързани с евтаназията, се свързват преди всичко с това, че за нея се смята, че е осъществяване на убийство, акт дълбоко осъждан от съвременните общества, без оглед на съображенията, поради които е извършван. Подобни настроения господстват и у нас, като те най-често са плод на незапознатост и неангажираност с

комплицираността на казуса. Това е и първата причина, поради която проектозаконът претърпя провал. В подкрепа на това твърдение е и фактът, че все повече законодателства отхвърлят смъртното наказание. Но докато при него се възприема и идеята за неспособност на държавата да се справи с непоправимите си граждани, то при евтаназията нещата стоят различно – категоричният отказ тя да се извършва, при строго регламентирани условия, разбира се, противоречи на хуманната традиция за зачитане на човешкото достойнство в либералните общества. До голяма степен това се дължи на факта, че в действителността на българското общество, а и не само в него, темата за смъртта е табу. Такава е и темата на изследването на Елизабет Кюблер-Рос, представено в книгата ѝ „За смъртта и умирането“ (Кюблер-Рос, 1996). Тя ясно показва защо това е така. Подсъзнателно човешкият индивид не може да приеме смъртта като реално съществуваща възможност за него самия, защото страхът от смъртта е универсален. В миналото, в традиционните общества, смъртта не се е приемала за табу. Най-често се е случвало болният да бъде изпращан при последните си мигове в собственото си легло, в уютната атмосфера на дома, заобиколен от роднините си. Така и децата в семейството стават съпричастни, включвайки се с помощта си и едновременно с това запознавайки се с реалистичната картина на света. Така се избягва фалшивото формиране на една представа, която така или иначе ще бъде разбита в процеса на растеж и развитие.

Колкото повече модерните общества напредват в науката обаче, толкова повече се страхуват от смъртта и я отричат. Използването на евфемизми; гримирането на мъртвците, за да изглеждат като спящи; илюзорното предпазване на децата; криенето на истината от терминално болните пациенти, са все познати практики, които вече са се вкоренили в западната култура. Поради това умирането днес е по-самотно, механично и дехуманизирано. Болният бива третиран като предмет, вземаните решения рядко биват съобразени с личното му мнение.

Тук трябва да бъде намесена и идеята за правото на смърт. Правото на живот, всепризнато индивидуално право от конституциите, от международни пактове и конвенции, никъде не е упоменато и като задължение. Демократическият конституционализъм се основава върху хуманистичната традиция, за която човекът е цел, а човешкото достойнство се възприема като най-висша ценност. Конституцията на България има претенцията да е основана на ценностите на хуманизма, на които базира и основните права на гражданите си. Когато става дума за неприкосновеност на личността, се разбира, че индивидът в

демократичното общество е личност както в публичната, така и в личната сфера, което предполага неговата свобода и в двете. Макар и да не е изрично заложено в основния законов текст, правото на смърт също се съдържа в обхвата на личната свобода, в непосредствена връзка с правото на живот. Даденото от болния съгласие е необходимото условие, гарантиращо правомерните действия на лекаря, като то също е от гарантираните права на човека, сам да се разпорежда и отговаря за собственото си тяло. Конфликтът възниква от сблъсък между базисния принцип за свободата на личността – пациентът сам да реши, дали да се възползва или не от лечението – и професионалният дълг на лекаря, определен още от Хипократ – винаги да действа в полза на болния.

Другата основна причина за неуспеха на проектозакона се корени изцяло в некомпетентността на вносителя ѝ – професор Любен Корнезов. За следящите отблизо политическия живот в България е ясно, че този проектозакон не е нито първият, нито последният в професионалната му биография. Неточностите, пропуските и недомислията изобилстват в текста, издавайки не достатъчно сериозно вникване в същината на екзистенциалния въпрос, който се разисква. Коректно ли е да се предлага евтаназията да се приема като естествена смърт, е само един от множеството въпроси, които се пораждат. Нещо повече – в целия текст не е упомената ясна дефиниция на термина евтаназия (а по-скоро Корнезовото тълкувание), липсва също разграничаване на нейните разновидности. Не е направено и точно определение на широкия обхват на идеята за „неизлечимо болен пациент“, а в това число влизат например и психичноболните пациенти. И тяхната молба за „ускоряване на смъртта“ ли трябва да бъде удовлетворена, ако възникне такава? По-нататък, отсъстват и резултати от емпирично проучване по въпроса, колко граждани на България са засегнати от повелите в проектозакона - защото подобно изследване, характеризиращо се с точни данни не е реализирано до този момент.

Допускането на анонимност на извършващия евтаназията екип е проблематична и повдига въпроси, породени от съмнения по отношение на легалността на процедурата и нейната цел. Никъде в текста не е упоменато изрично къде и при какви условия е легално да се извършва евтаназията. Опасността от т.нар. „наклонена плоскост“ (става дума за аргумента, че признаването на една форма на причиняване на смърт за легална, би довело до постепенно признаване и на други) не е спомената, камо ли да е мислено за някакви правни гаранции срещу нея от страна на Корнезов.

На следваща стъпка законопроектът за евтаназията предвижда трансплантация на органите на лицето, починало след евтаназия, като не е посочено, дали това е възможност или наредба и не е обсъден вариантът, когато подобно действие влиза в противоречие с приживе изразеното желание на пациента. Въпросният чл.6 от текста е в категорично разногласие с чл.20, ал.1 от Закона за трансплантации, който гласи „всеки дееспособен български гражданин, както и чужденец, пребиваващ продължително, дългосрочно или постоянно в Република България, има право приживе да изрази изрично писмено несъгласие за вземане на органи, тъкани и клетки след смъртта му”.

В случай на невъзможност от страна на болния да изрази самостоятелно личната си воля, неговите роднини са упълномощени да вземат решение вместо него, като е предвидена и възможността за евтаназия на непълнолетно и малолетно лице. Така може да се стигне до "ускоряване на смъртта" на едно лице, освен независимо от неговата воля – когато състоянието на лицето го възпрепятства да изрази каквато и да е била воля, но и против неговата воля – в случаите на евтаназия на малолетно лице (мнението му не се предвижда като решаващо според закона). Тук Корнезов в същност предлага легално допустима да стане т. нар. принудителна евтаназия: ускоряване на смъртта на едно лице по искане на негови близки и то и в двете ѝ разновидности. Но не бива ли по този начин потъпкан ръководният мотив за написването на проектозакона, а именно – личната воля? Не се ли подклажда опасението, че близките по-скоро биха могли да преследват личен мотив с едно такова решение? И като че ли тези въпроси изглеждат несъстоятелни, сравнени с един друг: не напомня ли това страховито на един трагичен епизод от историята на човечеството?

И най-сетне, по смисъла на законите в България евтаназията е инкримирирана – чл. 97 от Закона за здравето (на територията на Република България не се прилага евтаназия.) и чл.127, алинея 1 (който по какъвто и да е начин подпомогне или склони другиго към самоубийство и последва такова или само опит, се наказва с лишаване от свобода до три години.) и 2 (За същото престъпление, извършено спрямо непълнолетно лице, или спрямо лице, за което виновният знае, че е неспособно да ръководи постъпките си или че не разбира свойството или значението на извършеното, наказанието е лишаване от свобода от три до десет години.) от Наказателния кодекс. Интересно, на какви доводи почива констатацията на Корнезов в мотивите към проектозакона, че няма основания, на които текстът да противоречи с Наказателния кодекс? Впрочем, в същите мотиви „полезността“ е посочена като единствен критерий, даващ смисъл на човешкия живот. Болезнената липса на познания

в сферата на етиката и биоетиката правят невъзможно приемането на един така формулиран закон, било то и в едно общество, различно от нашето, в което има култура на публично обсъждане на проблемите.

Дебатът за евтаназията у нас

Бих искала сега да обърна внимание на основните позиции, породили се в резултат от предложението от Корнезов текст. Ще започна с първата условна група, която упоменах по-горе – специалистите, запознати със сложността и проблемните аспекти на евтаназията, които настояват за наличието на обществена дискусия.

Стефан Попов, доктор по философия и социални науки от New School for Social Research, Ню Йорк, прави впечатление с ерудирана позиция по казуса, адекватно подкрепена със солидна аргументация, съответстваща на един легитимен участник в публичната дискусия. Конкретното становище на автора е излагано и подкрепено множество пъти в различни издания (в. “Политики”, в. “Дневник”, “Граждански конвент за конституционни промени”) след първия опит да се приеме подобен закон, легализиращ евтаназията на българска територия, през 2004 година. Подтикнат след втория подобен опит през 2011г. Попов пише по-обстоятелствен анализ по темата, обхващащ зараждането на понятието и неговото развитие и място в различните исторически контексти.

За да се постигне максимална яснота, статията проследява разгръщането на понятието, неговите употреби, както и настроеността, които поражда то през класическата модерност, когато подобно понятие е лишено от смисъл и, макар да се случва действително, легитимните обоснования отсъстват, което се дължи до голяма степен на универсалистката нагласа през този исторически период. Правото да посегнеш на собствения си живот не може да приеме валидни измерения и спрямо философията на Хегел във „Философия на правото“, където разликата между собствения ти живот и „самия себе си“ е невъзможно да бъде установена, тъй като тя не лежи на разумни доводи. Така подобно действие губи своя смисъл и се поставя в сферата на нормативния произвол: съответно подобно право бива отхвърлено като неинтелигентно. Така става ясно обаче едно друго разграничение – когато един акт не се поддава на разумна асимилация, то и правото за него няма как да получи необходимата легитимация за извършването му. Този проблем продължава да съществува и в наше време – теоретичната и законодателна мисъл не могат да се обединят с общо рационално решение.

Днес, обаче фокусът е друг, докато класическата модерност е ориентирана главно спрямо универсалните норми и разума, то в късната модерност акцентът пада върху отделната личност и нейната индивидуалност. Именно преди да се стигне до утвърждаването на общовалидни норми е важно да се акцентира първо върху конкретен случай на гранично преживяване в човешката екзистенция. Попов посочва едни от първите мислители, обърнали поглед към подобни фундаментални въпроси, останали непонятни за предходната епоха. Примери в това отношение са Ницше, Достоевски, Фройд, Киркегор; при подобен поглед се забелязват промени във възприемането и мисленето върху социално изключените групи, формите на лудост, измеренията на живота и неговото напускане, болестта, ролята на медицината въобще. Тогава се наблюдава онова обръщане към явлението „асистирано самоубийство“ – значението на неговите форми и основания.

Фундаментално е разширяването на призмата, през която се схваща мисията на медицината, ориентирана към съхранение и грижа към живота, когато тя се обогатява с идеята за оказване на помощ за неговото най-безболезнено напускане. Придобива се една чувствителност по темата, която постепенно измества грижата към овладяване на болестта на терминално болния към степента на болка, която той изпитва. Целта е не само да се избегнат максимално травматизиращи и болезнени преживявания, но и да се запази максимално неговото достойнство. Когато обаче стане дума за съзнателно желание за самоубийство, в някои тежки случаи на пациенти с терминални заболявания, се поражда екзистенциално-етичен проблем. Сама по себе волята да напуснеш живота не се проявява в случая като ядрото на фундаменталния казус, а обвързването на второ лице, което създава интеракцията, бъдеща тревожност в обществото. Осъществяването на подобна връзка не е въпрос на лично решение и автономия и тук идва мястото на законотворчеството, което няма как да остане пасивно. Актът на приемане на категоричната забрана на евтаназията в България покосява едва оформилите се дискусии по темата. Основната теза на автора се изразява на първо място в нуждата от обществен дебат и, на второ място, от подобряване на палиативните грижи. Прибързаното приемане на проектозакона на Корнезов, изпъстрен с недоразумения, в който липсва дори ясно позоваване на конкретната скала (обхващаща различните понятия и практики, свързани с евтаназията) и предлаганата от него форма биха узаконили една варварска практика на недоброволна евтаназия. Маргиналното решение на даден проблем всъщност рядко е решение изобщо, то само би дало възможност за възникването на множество допълнителни проблеми.

На подобно мнение е и Стоян Ставру, който преподава гражданско и семейно право в СУ „Св. Климент Охридски“ и медицинско-правни науки в Нов български университет. Той смята, че именно категоричното криминализиране на евтаназията налага своеобразно вето върху темата изобщо, което потиска и формирането на необходимия обществен дебат. Основните фактори, заради които проектозаконът претърпява провал, са два – липсата на сериозна дискусия около аргументите „за“ и „против“, която трябва да е налице първо в частната сфера, а след това да бъде пренесена на парламентарно ниво; и крайните намерения, изложени в самия текст.

Според Ставру „биоетичният дебат е национален дебат“. Чуждият опит би бил полезен за нашето общество, но изкуствено наложен той би имал непредвидимо неблагоприятни последици поради редицата различия в социалните сфери. За да се стигне до обществен консенсус, до обществена реакция по въпроса за етичната и юридическа допустимост на евтаназията, то това трябва се случи като осмислено решение от един широк и задълбочен обществен разговор, в който да вземат активно участие всички засегнати области – правната, философската, психологическата, религиозната, медицинската – всяка от които да изложи обосновано становищата си, защото, макар и диаметрално противоположни, двете възможности „за“ и „против“ не могат да бъдат защитавани единствено емоционално. Проблемът е далеч по-комплициран. При все, че като цяло повечето хора приемат неприкосновеността и ценността на човешкия живот, те са склонни при определени обстоятелства да смятат евтаназията като възможен изход – най-често, когато става дума за болест със сигурен летален изход, съпроводена от мъчителни физически болки. Въпреки това обаче, поддръжниците на идеята за отворен дебат са малцинство, тъй като всеобщото настроение в публичния живот все още приема темата за табу.

Необходимостта от такава дискусия е наложителна, смята Ставру, като я прокарва през дискурса за властта на индивида върху собственото му тяло и живот. От изключително значение преди законовата рамка на решението, дали и под каква форма е допустима евтаназията, е да бъде налице гражданска позиция по този изключително важен въпрос – позиция, осъзната и осмислена, каквато би била възможна само след отворена и задълбочена дискусия, която в момента отсъства от публичната сфера в България. С цел промяна на това статукво, Ставру инициира цикъл от обсъждания на биоетична тематика „Евтаназия и решения в края на живота“ в Център за култура и дебат „Червената къща“ в края на 2012 и началото на 2013 година. На едно от заседанията ясно проличава едновременно нуждата от

говорене върху този проблем и причината за тази нужда – а именно незапознатостта на голяма част от българските граждани с детайлите и сложността на казуса и липсата на готовност за неговото обсъждане. Гледайки записа от въпросното заседание (Ставру, 2012), зрителят става свидетел на множеството груби и неуместни прекъсвания на лектора Ставру от страна на един и същи слушател от публиката. Изказванията са остри, лишени от аргументация, но за това пък доста емоционално заредени, като линията на посланието е – въпросът за ценността на живота и неговото начало, продължителност и край, е сакрален и хората нямат право да го поставят под съмнение, камо ли да го разискват. Показателно, за съжаление, поведение, съпровождащо повечето опити да се проведе отворена дискусия по чувствителна тема, касаеща изключително лични за всеки индивид преживявания - животът и смъртта. Липсата на култура на обсъждане представлява сериозна пречка пред зараждането на подобен дебат. Според Ставру съществуват две основни заплахи – първо такъв дебат въобще да не се оформи, а решението да се спусне наготово като догма, без разискване и обяснение и второ – една евентуална дискусия да се превърне в повърхностно празнословие, което да се фокусира единствено върху спецификата на отделните случаи, като и двете не биха довели до благоприятни последици в рамките на едно либерално общество.

В началото на отворения разговор лекторът излага основните аргументи „за“ и „против“ легалното допускане на евтаназията, погледнати през въпроса за властта на човека над собственото му тяло и живот. Основните доводи са четири, като първите три касаят случаите, при които става дума за индивидуално упражняване на свободната воля на лицето (активна евтаназия). Първо, евтаназията е акт на собственост, т.е. лицето заявява автономията си над живота и тялото си; второ, евтаназията, като акт на свобода, предполага лицето еднолично да се разпореде със собствеността си; и трето, евтаназията е акт на самоопределяне (в случая, дали да бъдеш жив или мъртъв). Четвъртият аргумент касае лицето, взело участие в чуждата смърт: това е аргументът „за взаимопомощ“ или „от милосърдие“, който се основава на това, че болният е физически недееспособен и се нуждае от лекаря за извършването на акта. Водещото възражение пък се съдържа в идеята, че правото на живот е лично право – както друг не може да изживее моя живот, то така и е недопустимо упълномощаване на друг да го прекрати: като тук да се има предвид и това, че по смисъла на българските закони подобни деяния са криминализирани.

Другият лектор – Валентина Кънева, известно име в биоетичните среди, изтъква, че докато преди на преден план е стоял аргументът за милосърдието, то сега все по-интензивно се наблюдава налагането на този за самоопределянето. Човекът на късната модерност се осмелява да предяви претенция не само към своя живот и неговите отделни аспекти, но и към смъртта си, както отбелязва и Стефан Попов. Част от проблематизирането на казуса обаче идва от това, че се обвързва и второ – медицинското - лице. Така се получава колизия, тъй като според Хипократовата клетва грижата на лекаря е насочена към живия човек, към удължаване и подобряване качеството му на живот, не към ускоряването на смъртта му. Но благодарение на напредъка в съвременната медицина, с удължаването на живота всъщност често се удължава и самата смърт, актът на умирање.

От значение при подобни обсъждания е да се има предвид културният, социален и исторически контекст, както и икономическото развитие на обществото, в рамките на което те се провеждат. В България негативното отношение към този термин се дължи и на факта, че границата между акта на евтаназия и акта на убийство е размита. Затова е важно тя да бъде ясно очертана – евтаназията представлява форма на участие в опита на едно лице да отнеме живота си, да се самоубие – в този смисъл е и инкриминирана според Наказателния кодекс на България като престъпление против личността. Ставру внимателно и точно излага целия спектър от понятия, с които е обвързана евтаназията – палиативните грижи, отказът от лечение, активна, пасивна, доброволна и недоброволна евтаназия. Ето как от позицията на правист изразява той употребата на термина в по-общ план: „от една страна, т. нар. доброволна активна евтаназия, при която едно лице с целенасоченото си поведение става причина за смъртта на друго лице, поискала това (подобен акт по действащото българско законодателство ще представлява убийство по основния състав на чл. 115 НК, а когато пациентът се намира в безпомощно състояние – убийство по квалифицирания състав на чл.116, ал. 1, т. 5 НК), а от друга страна е налице определение за т. нар. асистирано самоубийство, при което лицето само слага край на живота си, но се подпомага в това си начинание от друг човек (подобен акт по действащото българско законодателство ще представлява подпомагане на чуждо самоубийство, което е инкриминирано в чл. 127, ал. 1 НК)". В акта на евтаназията Ставру вижда алтернатива, позволяваща прекъсването на едно недостойно съществуване, като работа на закона е да уреди принципа на размяната на количество срещу качество на живота. Една от основните пречки това да бъде юридически признато, е трудността да се докаже, че желанието идва тъкмо от страдащото лице. Поради

деликатността на състоянието, в което то се намира, влошеното здраве, често съпроводено от агония, отразяваща се неминуемо и върху психиката, осъзнаването за себе си като бреме за своите близки и пр., са напълно достатъчни да прекършат волята за живот. А за да можем изобщо да говорим за свободен избор, то той задължително трябва да бъде сравнително независим от външни въздействия.

На официалния сайт на българската православна църква липсва формалното становище на някой от главните нейни представители, но за това пък е поместено такова на интернет страницата на гръцката църква, като би следвало да означава, че двете становища са достатъчно близки: това, разбира се, не може да бъде прието като категорично твърдение, но изглежда най-вероятно, предвид споделеното вероизповедание и, съответно, водещи принципи по тези въпроси.

Становището е датирано от 06 ноември 2002 година и съдържа десет основни пункта. То е мотивирано от решението за декриминализиране на евтаназията, най-напред в Холандия през 2000г., а две години по-късно и в Белгия; както и от опасенията, че, повдигането на подобен въпрос в публичното пространство, и то в западни и демократични държави, е възможно да доведе до сериозни сътресения в нравствената система на християнина, който явно се чувства застрашен от властващия „нездравословен рационализъм“ в съвременните светски общества.

Едно от водещите становища на православната църква, а и на вярващите въобще, без значение на конкретното направление или учение, се основава на идеята за светостта на живота, който не принадлежи на индивида, а напротив, е собственост на дарителя му – Бог. Следователно само Бог, като собственик над човешкия живот, може да се разпорежда с него, да определя кога и на кого да го даде, както и кога и от кого да го отнеме. Сам индивидът няма никаква власт над него. Според християнското учение продължителността на живота и мигът на смъртта по никакъв начин не могат да бъдат определяни като човешки права. Тук е мястото да припомним изказването на Стоян Ставру от дебата върху биоетиката в Червената къща, където той споделя подобен теистичен възглед, но го разглежда през призмата на правото. Приемането на живота като дар обуславя според него вид правови отношения, държащи отговорен получателя му пред божествения дарител. Тук може да се направи аналогия с подписването на договорно завещание. Човек, който е получил веднъж този дар, макар и да не го искал съзнателно и макар да не е негов законен собственик, се задължава да отговаря за неговото максимално съхранение. За разлика от представителите на

православната патриаршия, Ставру се ангажира не с категорична позиция по въпроса „за“ или „против“ евтаназията, а с поддържането на отворена обществена дискусия, която да спомогне осмислянето на този фундаментален проблем. От друга страна, църковните настоятели привиждат божествен замисъл във физическите страдания. Болката е възприемана като благодат, „съратник в спасението“, като полезна и дори като своеобразен вид помощник, чрез който миряните биха могли да разширят житейския си кръгзор. Ето защо на нея не се гледа като на вредно и задължително злощастно явление, тя е част от плана на всевишния и като такава има своите добри основания. Църквата и вярата влизат в ролята на утешител на страдащия, докато социалната роля на лекарите е да прилагат седативи. Тук обаче е пропуснат медицинският факт за възможността от летален ефект от болкоуспокояващото средство при увеличена над определена граница доза.

Мощта на вярата е следващият аргумент. Надеждата и силната молитва могат да реализират физическото оздравяване или частично подобрене на страдащия. В допълнение към тази теза може да се постави и друга, която не е пряко обвързана с религията, а именно, че до самия край, до фактическата смърт на болния, съществува и възможността за откриване на лек. По отношение на мисията на медицината религиозните апологети всъщност категорично следват завещаната от Хипократ клетва, като най-често се цитира един определен пасаж от нея, в който ясно се заявява отказът да се осигурява или прилага каквото и да е лекарство, застрашаващо живота на пациента.

Предоставянето изобщо на избор, дали да посегнеш на живота си, е представен в официалното становище като „косвено обвинение на съвременното общество“. Има се предвид, че ценността и качествата на болния са подценени, неговата полезност и функция в обществото са поставени под въпрос, след като пред него стои алтернативата доброволно да се откаже от живота си - алтернатива публично призната и легитимирана. Болният, пред когото стои подобен избор, е представен като вече нежелан, ненужен, изключен от социума. Болестта вече не е единствен стимул за маргинализиране, към нея се прибавя и едно законово установяване на възможността да се откажеш от живота си. Това е аргумент, използван и от Стоян Ставру, който засилва още повече наличния в него акцент, като говори за узаконяването на евтаназията като за форма на социална принуда.

Друго опасение предизвиква прекомерната власт, която при евтаназията се дава в ръцете на лекаря и близките, натоварени в случаите, при които пациентът е неспособен да изрази волята си, с отговорността на едно решение, засягащо чужд живот. Опасенията в тези

случаи са мотивирани от възможността при подобни решения да се удовлетворяват интереси, различни от тези на най-засегнатото лице. Това опасение обаче не би седяло на дневен ред при една добре уредена законова рамка за акта на евтаназия.

Масовите мнения, налични сред гражданите, приеха най-широк отзвук и в интернет пространство, където най-ясно проличаха ниската култура на обсъждане и незапознатостта с тези основни проблеми. Само два дни след внасянето на проектозакона от страна на Любен Корнезов, омбудсманът на Република България Константин Пенчев предложи решението, дали евтаназията да бъде легализирана, да се вземе пряко от гражданите чрез референдум. На първи юли 2011 г. в предаването по БНТ "Денят започва" се провежда дискусия с участието на омбудсмана, заместник-председателя на Българския лекарски съюз Юлиан Йорданов и отец Любомир Братоев, с цел, както се изрази самият водещ, да бъде сложена „една своеобразна точка на тази тема“.

Основната позиция на г-н Пенчев е, че, тъй като казусът по отношение на евтаназията, засяга един дълбоко екзистенциален въпрос, неговото официално становище не би имало необходимата тежест, като поради това той не се и наема да поеме подобна отговорност. Според него, обществото трябва да вземе автономно решението по този въпрос, като покаже дали е достигнало определено ниво на зрялост, осъзнавайки комплицираността на законопроекта: „за мен това е единственият начин – да се направи с референдум“. Пенчев предлага, тъй като „това би било много евтино“, последният да се направи едва няколко месеца след предложението на Корнезов, предвид очакваните на есен избори. Макар е да е възможно подобен въпрос да се отложи във времето, според юриста неговото адекватно решение категорично може да бъде само едно – общественото допитване.

За разлика от нежеланието на Пенчев за отстояване на твърдо мнение, отец Любомир Братоев се разграничава от масата богослови, заявявайки, че е склонен да приеме евтаназирането в случай на наличие на определени условия, и изтъквайки като интересен контрааргумент теологическата позиция за светостта на живота, който не е наша собственост и съответно индивидът не разполага с него. Той задава въпроса, не е ли противостоял човекът, решил да приложи лечение на болния, въпреки божествения план той първоначално да заболее, присъединявайки се към предлагания референдум. Юлиан Йорданов смята, че няма нито един лекар, който да е с положително мнение за евтаназията и че на фона на проблемите в системата на здравеопазването е неуместно изобщо темата да бъде повдигана.

Медиите отразиха до голяма степен различните позиции по темата. В предизвикания дебат участваха духовни лица, които, съзнателно или не, преминаха от приетия нравоучителен тон в цинизъм, запитвайки тежко болна жена, не намираща утеха вече нито в морфина, нито в Бога: „Имате ли страх от Бога? Давате ли си сметка какво ще стане след евтаназията, че това е бунт срещу Бога? Ако вие претърпите това мъчение, то ще ви се вмени като мъченичество. Знаете на какво достойнство се радват мъчениците в небесното царство.“ (Тодоров, 2011).

Медиците, от своя страна, са разделени в мненията си. Според д-р Ваньо Шарков (депутат от Синята коалиция), редовен участник в дискусиите, дебат по темата не е необходим. Председателят на Етичната комисия към Българския лекарски съюз професор Милан Миланов е на различно мнение – според него, това е един обществен проблем, който трябва да се разреши от гражданите, а не в затворения кръг на лекарите. Усещането му за дезориентираността на българите по отношение на евтаназията е в действителност съвсем правилно, както показват отразените в различните медии коментари на граждани. Самото наличие на мнение не е достатъчно, за да бъде валидно, то трябва да се основава на стабилна аргументация: нещо, което явно липсва в позициите, мотивирани основно от емоции и от претенцията за морална преценка на преобладаващата част от хората, взели отношение по казуса.

Тук бихме могли да се спрем на факта, че в конвенционалния ни морал термини от рода на „морална позиция” и „морално убеждение” функционират като термини не само за описание, но също така и за оправдание и критика. На място тук идва едно напомняне от Роналд Дуоркин, който в своята книга „Да се отнасяме към правата сериозно“ (Дуоркин, 2003) обръща внимание на темата за обществения морал, очертавайки четири пункта, които задължително трябва да отсъстват от дадена позиция, за да може тя да бъде призната за морално аргументирана. На първо място той посочва предразсъдъците, които, като лични оценъчни изказвания, засягат основно лица (явления), различаващи се от установените конвенции. Вторият пункт е личната емоционална реакция, която по правило трябва да бъде предложена от моралната позиция, а не обратното. В противен случай подобно държание се смята за продиктувано от мания или фобия, която сама по себе си следва да се тълкува като неоснователен страх. В случая с евтаназията могат да се приведат доста примери за подобни настроения не само към терминално болни, пожелали края на живота си, но и към медицинските лица, заявили готовност да им помогнат – в публичното пространство върху

подобни хора е наложено клеймо. Формулирането на съмнително твърдение като категоричен и безусловен факт се отнася до третия пункт, като важи до изключително висока степен за масовото мнение, не отразяващо основните положения в световния биоетически дебат. Последният пункт е наречен от Дуоркин „папагалстване“ и представлява лековерното споделяне на чужди убеждения. Според него категорично не съществува авторитет, позоваването на който автоматично да осигурява моралния статут на позицията. Вземането предвид на този четвърти пункт е достатъчно, за да поставим под съмнение теистичния възглед спрямо евтаназията.

Заклучение

На фона на публичното говорене правят впечатление няколко неща, като най-важното, според мен, е липсата на взаимна чуваемост между участниците. За разлика от аналитичните статии на специалистите по темата, в изложението на гръцката православна църква, което, както става ясно, е изцяло подкрепено и от българската, липсват ясно очертани параметри на понятието евтаназия. Взаимно допиращи се общи перспективи за разрешаване на казуса представляват становищата, поместени в аналитичните статии и изказвания на Кънева, Ставру и Попов. Личи си доброто познаване на материята и умелото боравене с понятията, обвързани с евтаназията и тяхната дефиниция, която бива широко разгърната и обяснена на достъпен език, без да бъде пропуснат някой съществен аспект; изтъкват се недостатъците на текста на проектозакона, както и липсващите на Корнезов компетенции в областта. Осезаем е критичният тон при анализите.

Макар и да е използван общ набор от понятия, дефинициите и употребите са различни при отделните групи, което пречи на кохерентността на дискусиата. Необходимо е ясното представяне на спектъра от аргументи, както и тяхното внимателно и осъзнато обсъждане да стане част от публичната ни практика. За момента категорично липсва култура на водене на елементарен разговор между събеседници и водещ в телевизионно студио, какво остава за провеждането на отворен обществен дебат. На нацията като цяло изглежда липсват знания и подготовка по свързаните с евтаназията въпроси. Знания липсват и на самия Корнезов, в чийто проектозакон сериозните пропуски личат пределно ясно. Те доказват некомпетентността му, съпроводена от неговия стремеж да намери юридическо решение на един морален казус, пряко засягащ ценностната система не просто на обществото като цяло, а на всеки един негов член персонално.

В сферата на здравеопазването има редица сериозни проблеми, които се отразяват директно върху състоянието на всеки член от обществото ни. От значение е тази редица да бъде подредена в правилна йерархия, за да бъде успешно разрешаването на всеки от проблемите по най-целесъобразен начин. Преди евтаназията по степен на важност и спешност стоят палиативните грижи, към които все повече се насочват усилията на световните биоетици и лекари, докато у нас те тепърва прохождат. Грижата за терминално болните в България трябва да започне с подобряване на палиативната медицина, а не с взимането на маргинални решения.

Приемането на закон, легализиращ евтаназията на територията на България, засега би било едно авантюристично и не най-разумното решение. Това обаче не бива да пречи на установяването на една задълбочена и дълготрайна дискусия върху този проблем, за да може българският гражданин да разшири познавателното си поле и да е способен да разсъждава критично в ситуациите, в които това се налага.

ЛИТЕРАТУРА

- Българска телеграфна агенция (2009). В Италия ще бъде извършена евтаназия. В: *Двери на православието* [онлайн], 3 февруари 2009. Достъпно на <<http://dveri.bg/33a83>> [посетено на 20 април, 2013].
- Дарик НЕТ, 2011. Любен Корнезов внесе законопроект за евтаназията. *Вести.бг* [онлайн], 28 юни 2011, достъпно на: <<http://bg.time.mk/cluster/1635dfe8f8/ljuben-kornezov-vnese-zakonoproekt-za-evtanazijata.html>> [Посетено на 10 април 2013].
- Дуоркин, Р., 2003. Да се отнасяме към правата сериозно, София: Критика и хуманизъм.
- Законопроект за евтаназията (2011). София: Сайт на НС на Република България. Достъпно на: <<http://www.parliament.bg/bg/bills/ID/13616>>. [Посетено на: 10 април 2013].
- Кънева, В., 2011. Защо законовото предложение изпреварва тежката дискусия за евтаназията?. *Mediapool.bg* [онлайн], 29 юни 2011. Достъпно на: <<http://www.mediapool.bg/zashto-zakonovoto-predlozhenie-izprevarva-tezhkata-diskusiya-za-evtanaziyata-news181407.html>> [Посетено на 15 април 2013].
- Кюблер-Рос, Е., 1996. *За смъртта и умирането*. София: Наука и изкуство.
- Пенчев, К., Йорданов, Ю., Братоев, Л. 2011. „За“ и „против“ евтаназията. В: *Денят започва* [телевизионно предаване], Българска национална телевизия, 1 юли 2011, 09:00 ч.
- Попов, С. 2011. Евтаназията: Нея дори траките са я познавали. *Дневник*, [онлайн] 07 юли 2011. Достъпно на: <http://www.dnevnik.bg/analizi/2011/07/07/1119547_evta_naziiata_neia_dori_trakite_sa_ia_poznavali/> [посетено на 20 май 2013].
- Попов, С. 2011. За евтаназията... по-смирено, с мярка. В-к Култура, бр. 28 (2646), 22 юли 2011.
- Ставру, С. *Challenging the law. Професионален правен сайт на Стоян Ставру*. Достъпно на: <<http://challengingthelaw.com/>>. [Посетено на: 5 февруари 2013]
- Ставру, С., 2012 а. Евтаназия и решения в края на живота [онлайн видео]. Достъпно на <<http://www.youtube.com/watch?v=53zJvbDYdd8>> [Посетено на 6 март 2013]
- Ставру, С., 2012 б. Какво не знаем за евтаназията? *Challenging the law*, [блог] 12 декември 2012. Достъпно на <<http://challengingthelaw.com/biopravo/kakvo-ne-znaem-za-evtanaziata/>>. [посетено на 15 април 2013].

Христов, Б., 2011. Евтаназията може да почака. *Webcafe* [онлайн] 29 юни 2011. Достъпно на:
<http://www.webcafe.bg/id_1336568855/fpage_1/> [посетено на 12 април 2013].

Тодоров, А., 2011. „За и против евтаназията“. В: *Часът на Милен Цветков* [телевизионно предаване], НОВА ТВ, 20 юни 2011, 17:00 ч.

СКАНДАЛЪТ С РАБОТНОТО ВРЕМЕ НА ЗАВЕДЕНИЯТА В СТУДЕНТСКИ ГРАД

Увод

Казусът, на който искам да се спра, е предложението за намаляване на работното време на заведенията в студентски град до 22 ч., което бе предложено през месец октомври 2012 г за разглеждане от Комисията по образованието, науката и въпросите на децата, младежта и спорта. Това обсъждане породило значителен интерес сред гражданите на столицата и бе свързано с разгорещени дебати в медийното пространство. В интернет пространството, по-специално, прави впечатление, че статиите за проблема със заведенията в студентски град са едни от най-четените и коментирани. Коментарите показват значителни разлики в отношението на хората към проблема, като единственото общо нещо е, че всички се обединяват около мнението, че трябва да има промяна, но каква да бъде тя – за това не е формулирана все още ясна концепция. Информацията като цяло е доста обширна, но проблемът “за” или “против” ограниченията за заведенията в Студентски град към настоящия момент би могъл да се разгледа и посредством проучване и анализ на общественото мнение, като се отчете и необходимостта от предприемане на навременни мерки.

Засегнатите страни

Към този проблем може да се подходи методически чрез три по-конкретни стъпки на анализ. 1. Диференциране на позициите на отделните страни по проблема; 2. Проследяване на развитието им във времето; 3. Установяване на влиянието в публичната сфера на трите различни участващи страни.

Най-напред ще се спра на първия момент. При внимателен поглед става ясно, че общественото мнение може да бъде разпределено според три основни предварителни позиции спрямо конфликта – на държавата, на собствениците на заведенията и на студентите.

Народните представители гласуваха на първо четене промени в Закона за висшето образование, според които се изисква заведения, намиращи се на разстояние до 100 метра от студентските общежития в столицата, да затварят най-късно в 22:00 ч., като бе предвиден 6-месечен гратисен период за въвеждането на промените. Освен забраната в този закон, която очевидно ще обхване почти всички увеселителни заведения, депутатите промениха още два закона, с които се забранява продажбата на алкохол в магазини, намиращи се под студентски общежития. Също така, от студентския квартал ще трябва да изчезнат казината и всякакъв тип игрални и хазартни зали. С тази мярка законодателите се надяват да ограничат непристойното сексуално поведение, злоупотребата с алкохол, насилието и разпространението на наркотици, които са често срещан проблем на територията на Студентски град.

Собствениците на заведения се обявиха против предвидените в законопроекта ограничения. Като основен довод те посочват, че “ограничаването на работното време на заведенията в Студентски град по никакъв начин няма да постигне желаната цел на промяната в Закона за висшето образование“ (Гигова, 2012). Приемането на драстичните ограничения според тях ще доведе до намаляване на работните места, заети от студенти, до спад на приходите на ВУЗ-овете, както и до лишаване собствениците на заведения в засегнатите зони от конституционните им права. На второ място, предприемачите посочват, че са планирали бизнеса си за по-дългосрочен период, направили са големи инвестиции и приемането на промените ще доведе до големи загуби за тях. Те смятат, че ако затварят в 22 часа, студентите щели “да се напиват по стаите си или да се бият по улиците”. Освен това на 101-ия метър в частните терени ще се нароят развлекателни съоръжения и студентите пак ще ходят там.

По отношение на сигурността, собствениците на заведенията твърдят, че “в нито едно заведение не се допускат пияни хора и такива, които носят оръжия” (Шербанова, 2012). По думите им, във всяко заведение в Студентски град има охранител, а в дискотеките охраната се състои от по 10 момчета. „В целия квартал работят около 200 момчета, завършили всякакви спортове, което е в пъти повече от полицаите, които следят за спазването на реда“, обясняват те. Заведенията в студентското градче били и най-проверяваните в София. „Непрекъснато имаме проверки – от РИОКОЗ, от НАП, от митниците. Ние сме изрядни отвсякъде!“ (Шербанова, 2012), категорични са те. Собствениците и наемателите на заведенията подчертават, че дори с високите цени на алкохола в заведенията се грижат за студентите. Цените били възпиращи, защото младежите можели да си позволят да си

поръчат само по няколко питиета. Без дискотеките и кръчмите, те щели да си купуват алкохол от магазините, където е по-евтин, и да изпиват по-големи количества.

Гледната точка на студентите до голяма степен се припокрива принципно с доводите на собствениците. Студентите твърдят, че ако заведенията бъдат затворени, това ще увеличи напрежението по между им и ще ги направи по-агресивни. „В общежитията непрекъснато се правят купони, но живеещите в блоковете студенти са толерантни, защото знаят, че след 22 часа купонджиите ще отидат на дискотека. Ако няма къде да отидат, самите общежития ще станат нещо смесено между дискотека и общежитие“, твърдят те. По думите им, другият вариант бил студентите да се забавляват в междублоковите пространства, където е тъмно и е много по-опасно, отколкото в заведенията. Студентите твърдят също, че нивото на сигурност в общежитията е изключително ниска. „Портиерът е само един. Той си стои на входа и няма как да знае какво се случва на петия етаж, например. Ако пък има нарушители, той няма никакви права, с които да им попречи. В заведенията е много по-сигурно. Пък и там се социализираме, което е много важно и необходимо“ (Шербанова, 2012).

Едновременното ограничаване на заведенията и затягането на режима в общежитията е най-вероятният вариант за благоприятен изход от ситуацията. Но това е свързано със значително финансиране. От една страна, на университетите им се отнема един сериозен приход – повече не могат да отдават под наем сгради и помещения на заведенията. От друга страна, ВУЗ-овете трябва да вложат значителни средства в изграждането на системи за видеонаблюдение и по-добър охранителен режим на общежитията. Един възрастен човек с незначително заплащане няма как да следи за пропускателния режим, за внасянето на алкохол в общежитията, за пазенето на тишина след определен час в цял блок.

Ако за сравнение се обърнем към практиките, прилагани в някои страни от западна Европа, можем да открием по-балансиран модел на забавление за студенти. Дискотеките, които се намират в квартали с общежития или кампуси, работят до 2:30 ч. през нощта и то не всяка вечер, а например 3 пъти в седмицата. Такъв е случаят с Университета Брюнел край Лондон. Студентите в Брюнел също имат възможност за предварителен купон в общите кухни на общежитията, но там партито приключва до 11 вечерта. Часът се спазва стриктно, като охраната в общежитието е безкомпромисна и разваля седянката, без всякакви условности. Други подобни примери са студентските кампуси в Париж и Оксфорд. И на двете места няма частни обекти – заведения с продажба на алкохол, дискотеки и прочее. Всичко е собственост на университета. Регулярно студентските съвети организират премерени купони. Който иска да продължи, използва удобните за придвижване до града маршрути с метро или автобус.

Противниците на поправките в Закона за висшето образование подчертаха, че Студентски град е обикновен квартал на София, а не кампус. По тази причина затварянето на заведенията е дискриминиращо останалите жители, които са в пъти повече от студентите. Всеки знае, че Студентски град отдавна вече не е само на студентите. Той е обикновен квартал на столицата. Неизбежната реституция спомогна много за това, застрояването с нови жилищни кооперации е във вихъра си, а университетите отдават земята си на частни собственици. И понеже неспособната държава осъзнава собственото си безсилие, тя само хвърля прах в очите на обществото с примамливи химерични приказки за построяването на изцяло нов модерен студентски кампус. Собствениците на заведения, от своя страна, предлагат, вместо въвеждането на вечерен час, да плащат за допълнителна частна охрана, която да следи за реда и да пази студентите от 22 ч. до 6 ч. Поискаха и увеличаване на броя на полицаите в Студентски град, както и ускоряване на общинския проект за изграждане на видеонаблюдение в квартала.

Скоро парламентът ще трябва да разплете казуса, който бе заплетен в пленарната зала. Предстои второ четене на законопроекта, като този път се търси компромисен вариант. Въпросът е, в полза на кого? Дали решението на казуса е нормативна забрана, или промяна чрез друга алтернатива и чрез даване на възможност на студентите да избират, как да прекарват свободното си време, е основният въпрос, от който зависи резултатът при този казус, и на който следва да се основава анализът на проблема. За неговото разрешаване трябва да се проследят аргументите на всички намесени страни в медийното пространство.

Развитие на проблема и публично влияние на страните

След като бяха разгледани различните гледни точки по проблема с ограниченията за заведенията в Студентски град, както и позицията на медии, студенти, общество и управляващи, ще обърна внимание на втория очертан момент на анализа, проследяването на развитието на отделните позиции във времето, както и възможните решения на подобни проблеми в другите държави. Всички участници в спора за заведенията в студентски град бяха единодушни, че промени трябва да бъдат направени и че може би е необходимо заимстването на мерки и решения от други държави.

На първо място трябва да бъде разгледана възможността за изграждане на независими студентски кампуси. В много от водещите държави като Англия, Франция и САЩ университетите притежават изградени кампуси, в които достъпът на външни лица е ограничен и на студентите са осигурени идеални възможности за обучение и живот.

Подобна идея за реализиране в нашата държава е предложена още през 2009г. от главния архитект на столицата Петър Диков. Според него е възможно няколко групи общежития да бъдат разработени като квартали - да се оградят и да се обособят така, че достъпът до тях да се осъществява само от едно или две места. Така би била осигурена възможност за контрол над пребиваващите преминаващите в района на кампуса. Идеята на Диков е това негово предложение, заграждането на студентските блокове в кампуси, да бъде предвидено при поправката на устройствения план на района.

Тази идея се радва на подкрепа от страна на ректорите на висшите учебни заведения. Проф. Стоян Денчев – ректор на “УниБИТ”, въвел електронно–дистанционното образование в България, споделя мнението на главния архитект на столицата. Позовавайки се на дългогодишната си практика в много държави – САЩ, Сърбия, Турция и държави от Западна Европа, Денчев споделя положителните си впечатления от решението на въпросите в отделните държави, като разказва за студентските кампуси, които са пространствено достатъчно отделени от заведенията. Това позволява на студентите сами да взимат решение, дали да останат затворени в кампуса и да учат, или да се забавляват, без да пречат на останалите да развиват образованието си. В едно от дадените от него интервюта, проф. Денчев споделя: “Бизнесът си е бизнес, студентите са си студенти и забавленията трябва да останат на второ място. Аз самият съм работил в Калифорнийския университет в Бъркли, знам какво представляват там студентските кампуси – не може и да се помисли за такива заведения. Те са далеч от кампусите и който иска да се забавлява, не пречи на никого. Но там като че ли мотивацията е друга – едно е да платиш 50 хиляди долара на семестър и тогава добре ще си направиш сметка дали да учиш, или да си прекарваш времето в забавления, съвсем друго е тук, където следването излиза почти без пари и някои студенти буквално пропиляват годините в университета. Първокурсниците, които идват от другите градове, като че ли, като се докоснат до „сладостите” в Студентски град, забравят за какво са дошли в столицата. Според мен трябва да се даде отпор на тази вълна на приобщаване на студентите към един живот, който не е съобразен с основното им желание, изразено първоначално в желанието да учат тук” (Денчев, 2012). Решението, според Денчев, е преместването на т.нар. Студентски град като територия. Трябва да се следва примерът на САЩ, Западна Европа и Сърбия, където няма, както това е в нашия Студентски град, обособена територия, където да живеят студенти от всички университети, а всеки университет трябва да изгради свой собствен кампус, където, наред с учебните кампуси, се намират общежитията и спортните съоръжения. Начинът тази идея да се превърне в реалност, според проф. Денчев, е като се осигури помощ от държавата или на базата на публично-частно партньорство.

Да се построи нов студентски „кампус на зелено“, но с пари от оперативните програми на Европейския съюз, предложи заместник-председателят на ДПС Лютви Местан на заседание на парламентарната образователна комисия. Председателят на комисията Огнян Стоичков реагира скептично, като заяви, че „можем да си мечтаем за нов студентски кампус, но истината е, че в над 600 училища няма пари за построяването дори на спортни салони“. Главният архитект на София Петър Диков се съгласи, че нов кампус би бил по-трудно изпълнимо решение от подобряването на условията в сегашния квартал на студентите. По думите му вече било изчислено, че подобен проект ще струва на България над 2 млрд. евро (Фотева, 2012).

Една от основните причини за възникването на проблема, както и за неговото решение, е реституцията през 1992 година, когато голяма част от терените, върху които се намират сега построените заведения в Студентски град, бяха върнати на частните им притежатели. Те, от своя страна, имат законните права да се разпореждат с тях по своя преценка, особено предвид обстоятелството, че няма нормативна база, която да възпрепятства техните решения или да ги ограничава. Голяма част от заведенията обаче се намират в сгради, които са собственост на университети и плащат смехотворни наеми. Няма нито един случай, в който представител на висше училище да е възразил срещу изграждането на нощно заведение в близост до жилищна сграда или вътре в нея.

Според главния архитект на столицата, Петър Диков, от голяма важност за решаването на проблемите е ректорите да бъдат задължени да извадят от своите сгради търговците, които ги ползват за заведения. Даде за пример Зимния дворец, „който вече не е никакъв Зимен дворец“ (WebSAFE, 2012), защото в него има предимно кафенета и дискотеки. Това предложение срещна опонент в лицето на наскоро избрания ректор на УНСС и заместник-председател на борда на ректорите Стати Статев. Той заяви, че още преди десет години общежитията, когато са преминали под опеката на университетите, са дошли заедно с наемателите си, а наемите носели по около 30% от бюджета на университетите и плащали ремонтите на общежитията.

„Въпросът за реституцията в Студентски град поставя въпроса за реституцията в цялата страна“ според кмета на район Студентски Димитър Дилчев (Дилчев, 2012). Той е против промените в закона, защото смята, че няма да реши проблемите и защото съществуващата нормативна база е в състояние да се справи. Дилчев обясни, че в квартала има 6 дискотеки, 45 ресторанта, 2 казина, 3 заложни къщи. В същото време край парламента дискотеките били в пъти повече. Според него подобен закон е израз на съмнение към ректорите, че могат да се справят със стопанисването от тях. Той обяви, че откакто е кмет, за

5 години не е издадено нито едно разрешение за строеж. "Правилният подход е до дискотеката да има и библиотека и студентът сам да реши къде да влезе", допълни Дилчев.

Общата позиция е, че сегашният Студентски град, независимо от нанесените му поражения, има бъдеще като такъв. Какъв е начинът за постигане на търсените резултати, е проблемът около който и към момента се водят дебати от всички заинтересовани и потърпевши страни. Единодушие по между им все още не е постигнато по нито един от предложените подходи. На този етап построяването на нов студентски кампус или реорганизирането на Студентски град като такъв все още не звучи реалистично, предвид гореизложените причини.

Заклучение

В обобщение може да се каже, че въпросът със студентски град в сегашния му вид трябва да бъде решен бързо и безкомпромисно, като компетентните държавни органи вземат ясна позиция относно него.

Отчитайки различните разгледани позиции, най-адекватното решение в случая изглежда изнасянето на студентските общежития в покрайнините на София и обособяването им в зона със специален пропускателен режим, при който да могат да влизат само и единствено живущите там. Много малко вероятно изглежда самите университети, намиращи се на територията на студентски град, да могат да бъдат изнесени оттам, тъй като това е свързано с изключително големи разходи, зависи от материална база и т.н. От друга страна, според мен, това не е наложително, тъй като ако общежитията бъдат обособени на отделна територия, желаният резултат, т.е. да има ефективно поддържане на реда на мястото, където живеят студентите, ще бъде постигнат. За тези от тях, които желаят да посещават увеселителни заведения, няма да имат пречка да го направят, като обаче ще трябва да излязат извън студентския кампус.

Няма съмнение, че в това отношение трябва да бъде заимствана политиката, която е вече приложена в държави, като Англия, Франция и САЩ, относно изграждането на студентски кампуси, в които студентите имат възможност спокойно да се концентрират върху получаването на подходящото за тях образование. Ако се реализира идеята (която към днешна дата изглежда практически твърде далечна и неосъществима у нас), за изграждане на кампуси, университетите ще запазят средствата, които получават от отдаване под наем на помещенията, които в момента подслоняват увеселителни заведения, търговците ще запазят бизнеса си, а студентите ще имат безопасна среда, в която да живеят и учат в този случай. Такова решение на проблема би било удовлетворително за всички заинтересовани страни.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Webcafe, 2012. Скандал в Студентски град отново завърши с удари с нож. *Webcafe*, [онлайн] 26 март 2012. Достъпно на: <http://www.webcafe.bg/id_1526342917> [Посетено на 5 февруари 2013].
- Гилова, И., 2012. Заведенията в Студентски град не искат да затварят в 22 ч. *Факти*, [онлайн] 3 октомври 2012. Достъпно на: <<http://fakti.bg/bulgaria/49708-zavedeniata-v-studentski-grad-ne-iskat-da-zatvarat-v-22-ch>>. [Посетено на 7 февруари 2013].
- Денчев, С., 2012. Университетите трябва да са с отделни кампуси. Интервюиран от Мила Мишева. *Монитор*, [онлайн] 5 ноември 2012. Достъпно на: <<http://www.monitor.bg/article?id=360973>>, [посетено на 1 февруари 2013].
- Дилчев, Д., 2012. Държава, университети и бизнес в спор за Студентски град [дискусия организирана от в-к 24 часа]. *24 часа онлайн*, [онлайн видео] 29 октомври 2012. Достъпно на: <<http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=1609493>>. [Посетено на 7 февруари 2013].
- Закон за висшето образование, 1995. *Държавен вестник*, бр. 112, 27. 12. 1995.
- Фотева, В., 2012. Поредна идея за Студентски град: Нов кампус, този път с европари. *Дневник*, [онлайн] 21 март 2012. Достъпно на: <http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2012/03/21/1792723_poredna_ideia_za_studentski_grad_nov_kampus_tozi_put_s> [посетено на 7 февруари 2013].
- Шербанова, В., 2012. Кръчмари: По-сигурно място от заведенията в студентски град няма. *Offnews*, [онлайн] 4 октомври 2012. Достъпно на: <<http://offnews.bg/news/>> [посетено на 5 февруари 2013].

ПОСЛАНИЯТА В БЪЛГАРСКИЯ ПАРЛАМЕНТАРЕН ЕЗИК

„Но ако мисълта опорочи езика, езикът също може да опорочи мисълта“

Джордж Оруел

Увод

Политическите изказвания са обект на внимание още в древна Гърция. Различни средства и техники на убеждаване и логическа манипулация се използват в публичното пространство и от политиците в съвременното. Разпознаването на политическия дискурс и развитието на дискурсия анализ през 20-ти век (благодарение на различни социални теоретици – Фуко, Бъргър, Лукман, Гарфинкъл и др.) благоприятстват и развитието на така необходимата критическа нагласа по отношение на политическите (и идеологически) послания – особено след средата на века, когато светът се опитва да се съвземе след няколко войни. „Благодарение на критиката реформаторството може да поддържа постоянно равновесието между индивида и властта, за да не ѝ се позволи да се разраства и да потиска индивида. За сметка на това „утопичният или холистичен строеж“ води в по-кратък или по-дълъг срок до съсредоточаване на властта и задушаване на критиката (другояче казано, до диктатура)“ (Льоса, 1992).

Именно парламентът е формалната среда на политическите дебати, в която се приемат, променят и отменят закони. Заради тези ключови властови функции (но също и контролиращата функция) на парламента е изключително важно заседанията му да бъдат обект на критичен поглед и внимателен анализ. Въпреки че има множество публикации по отношение на политическото говорене у нас, малко от тях се фокусират конкретно върху изявленията в българския парламент – анализи, оформени главно около вербалната и визуалната риторика (Л. Методиева; В. Генова) и техниките за манипулация (А. Гънгов).¹ За разлика от риторичния подход, контент анализът се занимава с това, *какво* е съобщението, а

---

¹ Редовният мониторингов доклад на Института за модерна политика също попада в този малък кръг от публикации, но той се фокусира в малка степен върху риторическите техники.

не как е предадено (или респ. кой го предава). Дискурсният анализ, от своя страна, няма единна дефиниция, а се основава на едно общо споделяне на идеята за важността и действеността на езика (дискурса). В този смисъл, риторичният, дискурсният и контент аналитични подходи се застъпват в тази си последователност, акцентирайки върху слабо различаващи се особености на езиковата (вербална) комуникация.

Проблемът за тематичната употреба на понятията

„И все пак, езикът изглежда, че бива опорочен най-много от публичните фигури, които са най-влиятелни в нашето общество.“

Бен Гроно (Grono, 2008)

Основен въпрос на настоящото изследване е: *Дали и кога специфични понятия се използват в конкретен тематичен контекст?* Както вече уточнихме, парламентът е формална среда, но също така е и публична. Това означава, че е достъпна за наблюдение от и участие на всички граждани (съобразно установения ред). Това също означава и че дискусиата по време на заседание, освен че представлява процес за вземане (или по-точно легитимиране) на решения и законови промени, също така има и информативна функция, доколкото дебатите са отразени от различни медии (радио, телевизия, преса, социални медии). Но трябва се има предвид и една друга функция на парламентарните дискусии, която всъщност допълнително аргументира необходимостта от изследване на проблема с употребата на различните понятия в парламента. „Ефектът на налагането на проблематика“ е напълно приложим и в парламентарното говорене; „политическата компетентност не е всеобщо разпространена“ (Бурдийо, 2004), съответно граждани, които не са предварително запознати с конкретните понятия (такива, като *граждански сектор, функции на гражданския сектор*), употребявани по време на заседания, се информират в движение за тях от същите тези заседания (или в последствие чрез медии или чрез други средства). С други думи, необходимо е да се изследва езикът в парламентарните дискусии с оглед на способността му да формира мнения и нагласи в обществото по отношение на значими социални теми. А основна цел на настоящото изследване е да се прихване употребата на конкретни понятия в различните обсъдени теми.

С цел добиване на пълнота на набора от различни понятия и теми, които са дискутирани, източникът на информацията за анализ са текстовете от стенограми от заседанията, проведени във времевата рамка на изследването (с начало октомври 2012), като това оформя

обем от сурова информация от 6-700 страници за месец или над 10000 страници за проектния период от 18 месеца. Изследването е извършено предимно на базата на контент анализ, като включва комбинации от различни количествени и качествени методи за анализ на данни (количествени съотношения, семантични ядра, анализ за връзки между отделни понятия). Предлози, лични имена, местоимения и други оперативни в контекста парламентарния ред думи, които не носят концептуален смисъл, ще бъдат изключени от фокуса на проучването.

След индексирание на всички файлове, беше пуснат отчет за честота на първите 10000 от всички 5-буквени думи, като най-малко повтаряемите думи присъстват по 8 пъти в текстовете на стенограмите – такива, като „оценяване“, „отчуждаване“, „прикритие“, „преструктуриране“, „престъпни“, „медия“ и т.н. Най-голямо присъствие има думата „председател“ – 8365 повторения, втора по ред дума е „който“ (7523), но, за да запазим идеята за „значимост“, ще изключим оперативните думи и от обобщенията. Думите като „хората“ (1218), „граждани“ (1097), „средства“ (1143) са от водещите недотам оперативни (това допълнително ще бъде проверено в процеса на изследването) думи в списъка.

Идентифицирани са ключови понятия, като най-значими са „енергетика“ и „здравеопазване“. Броят от думите около „електроенергия“ и „разпределение“ е почти равен на този на повторенията на „енергетика“ (257), но пък няма нито едно споменаване на „зелен“ или „зелена“. Здравеопазването може да се похвали със значителен сумарен брой референции (805 в 44/47 заседания), но пък голяма част от тях са оперативни, като се отнасят към Министерството на здравеопазването или неговия министър.

Тъй като различни комбинации от думи и контексти се свързват адекватно или не, а е необходимо технологично време за проверка на тези комбинации, все още не можем да говорим за адекватно представяне на която и да е тема през различни понятия, но до момента се обособяват модели, които можем да илюстрираме чрез няколко примера.

Показателни са думите „данък“ и „данъци“. Привидно можем да допуснем, че те се употребяват в един и същи контекст. Но думата „данък“ се споменава предимно в съчетание с общ доход, печалба, добавена стойност, плосък, подоходен, т.е. обсъждането е за конкретен данък. „Данъци“ се използва в по-общ контекст, когато става въпрос, повече или по-малко, за „декларирането на“, „БВП от“, „нови“ и т.н. данъци. Разликата е тънка, но по отношение на Закона за данък добавена стойност има по-насочена дискусия, отколкото когато става дума по-общо за данъците. Същото важи и за корена „електро“. От първични наблюдения става ясно, че „електрическа“, „електроцентра“, „електроенергия“ и други трябва да се

отграничат от корена „електро“, тъй като в него попадат и думите за електронен и електронно, съответно документ и гласуване. Подобни дребни разлики съпътстват и понятията за граждани, граждански и гражданство. В конкретния случай на набора от думи около граждани се забелязва, че понятието се използва по-скоро оперативно, доколкото събирателният образ на един или много граждани служи по някакъв начин за аргумент на говорителя.

Може да се набележат граници между няколко различни теми. Например темата за референдума може да включва корена „избор“, но е задължително той да е винаги свързан с нея, а се появява и като препратка към парламентарните избори.

Заклучение

Въпросът на това изследване е как се употребяват различните понятия по време на пленарни заседания по отношение на дискутираните теми. Наблюденията показват, че вероятно е необходимо стесняване на тематичния спектър, който да бъде изследван, за да е възможно обхванатите теми да бъдат проучени в цялост. В този смисъл е необходимо да се идентифицират по-важните политически и социални проблеми, които подлежат на дискусия в парламента.

Един косвен и не толкова значим (но от друга страна доста показателен) проблем е липсата на тематична систематизация на сайта на българския парламент, за разлика например от сайтовете на австралийския и британския парламент, както и др. Това ни препраща не толкова към социалните проблеми, колкото към възможността за политическа манипулация чрез размиване, липса на структурираност на съдържанието. А чрез бъдещите резултати от това изследване ще можем да проверим доколко и какви различни теми биват „размити“, защото: „Естествено, манипулацията се извършва най-добре със словото“ (Методиева, 2008).

ЛИТЕРАТУРА

- Grono, Ben (2008). The Corruption of Language. In: *Cross-sections: The Bruce Hall Academic Journal*, Vol. IV, pp 55-68.
- Orwell, G., 1946. *Politics and the English Language*. London: Horizon.
- Бурдийо, П., 2004. „Общественото мнение не съществува“, в: *Социологията като шанс. Текстове за студенти по Въведение в социологията*. София 2004.
- Льоса, Марио, Актуалност на Карл Попър. *Панорама*, 1992/1-2
- Методиева, Л., 2008, Доц. д-р Лилия Методиева: Няма Демостен в българската политика, интервю на Елена Папаниколау. *Политика*, [онлайн] 23 май 2008. Достъпно на: <<http://www.politika.bg/article?id=8545>> [посетено на 13 февруари 2013]
- Правилник за организацията и дейността на Народното събрание, 2013. Достъпен на <<http://parliament.bg/bg/rulesoftheorganisations>>. [посетен на 13 февруари 2013]

СЪЩЕСТВУВА ЛИ ЕЗИК НА ОМРАЗАТА В ПУБЛИЧНИЯ ДИСКУРС ВЪРХУ ХОМОСЕКСУАЛНОСТТА В БЪЛГАРИЯ?

Метод и изследвани медии

Като ключово важен в рамките на изследователския проект „Какво значат думите? В търсене на интегрален философски и социологически подход към езика“, който стои в основата и на този текст, може да се определи въпросът за отношението към индивидите с хомосексуална ориентация в България. Става дума за отношението, което се изразява в публичното пространство и най-вече в медиите, които са основното средство за разпространяване на информация, идеи и мнения, вълнуващи обществото.

Различните медии - телевизионна, печатна, виртуална и т.н - притежават разнообразен стил и по различен начин представят своето съдържание, но освен това разликата между тях се определя съществено и от начина по който достигат до публичността. Благодарение на това, всеки отделен вид медия печели дадена аудитория, над която повлиява в определени аспекти и неминуемо води до формиране на специфично за нейния начин и сфера на влияние обществено мнение.

В светлината на горното разграничение, предлаганото изследване ще използва комбинирана методология, включваща контент-анализ на телевизионна и виртуална медия. По-конкретно, ще представя в синтезиран вид определен аспект от езиковото съдържание и употребата на изрази в рамките на телевизионно шоу VIP brother, излъчвано по националната телевизия „НОВА ТВ“ през месец октомври 2012 година. В това шоу публично беше поканена гей-двойка, открито говореща за своята връзка и интимни отношения, с което бяха предизвикани разнообразни реакции, довели до солидни обществени дебати.

Ще представя и съдържанието на публикации с основните мнения и тези, свързани с темата за хомосексуализма, които са били издадени във виртуалните страници на българските печатни вестници „Новинар“, „24 часа“ и „Труд“ в приблизително същия период: ноември и декември 2012 г.

Телевизионното предаване „VIP brother 2012.”

Този телевизионен формат произлиза от „Big brother”/”Големият брат”. Последният е наречен е по този начин заради романа на Джордж Оруел „1984”.¹ Това е телевизионно реалити предаване, в което определен брой хора (между 12 и 20 души) живеят в изолирана от външния свят къща за период от около 3 месеца, под непрекъснато наблюдение на телевизионни камери, следящи постоянно действията на участниците, при което наблюдението достига и до най-интимната страна на тяхното ежедневие.

Идеята за предаването се осъществява за първи път през 1999 година в Холандия, след което негови варианти се реализират и в други страни (САЩ, Австралия, Испания, Германия, Англия). Превръща се в една от най-успешните телевизионни продукции дори в България, където стартира по „НОВА ТВ” през 2004 година. Тук ще представя част от събитията в най-актуалната вариация на „Big Brother” от настоящата 2012 година. Става дума за предаването „VIP Brother”, носещо това име, защото участниците във формата са известни личности в българската публичност.

„VIP Brother 2012” е четвърти сезон за България. Предаването стартира на 16 септември 2012г. и приключи на 17 ноември 2012г. Бяха излъчвани различни епизоди по „НОВА ТВ”, както и по нейни дъщерни телевизионни програми. Основното разделение на излъчванията, което има значение за изложението ми, е между предавания на живо, които бяха двучасови, и т.нар. едночасови „дейли епизоди”, в които се показват най-интересните събития от къщата в последните дни. Имаше и късно нецензурирано издание на шоуто от понеделник до петък от 23:45 до 00:30 отново по „НОВА ТВ.”

Темата, която искам да представя, е свързана с участието в това предаване на българската поп певица от немската група „No Angels” – Людмила Дяковска, или Люси, която е определяна от медиите и във всякакви публични издания като открита привърженичка на интимностите със собствения пол, т.е. като хомосексуална жена. Във „VIP Brother 2012” тя участва заедно със своята партньорка в личния живот, Камелия Веселинова.

Много преди да започне излъчването на самото предаване, в „жълтата” печатна

---

¹ В романа на Джордж Оруел „Големият брат” властва чрез абсолютна диктатура и постоянно наблюдение на поданиците.

преса имаше изключително голям брой негативни публикации, свързани с уместността на това участие и с антиципираните реакции, които би предизвикало публично показване на подобни интимни взаимоотношения.

Случилото се при това участие, доколкото то бе излъчено по националната телевизия, има изследователски потенциал за мен приди всичко поради спецификата на начина, по който се отразява хомосексуалността в България.

Тук последният, това трябва да се отбележи предварително, е изключително проблемен, особено когато се имат предвид т.нар. „жълти издания“, в които, дори при наличието на сериозен проблем, не се подхожда обективно, а се търси екзотичното и скандалното и то се представя изключително в клюкарски и осмиващ аспект. Още с влизането си в къщата, двете дами, които имат интимни отношения помежду си, получиха задача да прикриват връзката си пред останалите участници в шоуто.

Начинът, по който беше поставена тази задача, беше свързан с желанието на „Големия брат“ да изпита истинността на чувствата, които двете имат една към друга. Заедно с това, през цялата мисия най-често излъчваните кадри бяха на моментите на интимност и близост между двете жени, както и разговорите на двете дами с „Големия брат“, при които те говореха открито за връзката си. Обръщаше се изключително голямо внимание на нуждата, която изпитват една от друга и многократно „Големия брат“ се възхищаваше на дълбочината на чувствата и на начина, по който е изградена връзката между Люси и Камелия.

След отпадането на успешната мисия, бяха показани конфликтите, които настъпиха в къщата и промяната в отношението на участващите съквартиранти към гей-двойката. Тук по никакъв начин няма да се абстрахирам от факта, че е вероятно голяма част от излъчваните епизоди да са манипулирани от самата медия, за да се добие по-голям зрителски интерес и скандалност. След разкриването на мисията се премина през няколко етапа, белязани от реакциите, които останалите участници проявиха към гей-двойката.

Първи етап: отричане:

Те не са гей-двойка. Това е поставена мисия, която момичетата трябва да изиграят. Бяха излъчени кадри с участник от мъжки пол, съдържащи провокиращо подканване, което може да се изрази в общи линии като: „Целунете се, за да докажете истинността на това твърдение.”

Втори етап: привидно приемане:

От останалите участници зависеше дали Камелия може да остане в къщата след завършване на мисията си и те дадоха утвърдителен отговор, но впоследствие се премина към трети етап.

Трети етап: негативно отношение към гей-двойката:

Това негативно отношение може да се подраздели на няколко вида:

~ Някои от участниците не одобряваха факта, че докато те са изолирани от своите близки, съжителстват с интимна двойка, която освен всичко друго е и хомо-двойка.

~ Други участници (повечето от тях от мъжки пол) директно започнаха с нападки към двете момичета, основани преди всичко на невъзможността двете да имат собствено поколение. Бяха задавани въпроси като: „кога ще си имате дете/бебе” и други от подобен вид. Едно от момичетата беше номинирано за изгонване от къщата по причина, че носи мъжко бельо.

Започнаха твърде често да се използват квалификации относно момичетата, които бяха последвани от сериозни разговори на Люси с някои от останалите участници, в които тя изрази категоричното желание тя и партньорката ѝ да не бъдат окачествявани с каквито и да било обидни епитети, включително и особено с думата „лесбийка.” Основната теза, която поддържаха младите жени беше, че те са преди всичко човешки същества, които не могат да бъдат сочени с някакви думи заради полова им ориентация и специфичните им интимни интереси, които, според техните собствени разбирания, са от второстепенна важност.

Искам да обърна внимание на този последен момент, който според мен е съществен. Важното тук е обстоятелството, че гей-двойката, която публично иска да афишира и покаже връзката си, същевременно изразява нежелание да бъде определяна вербално като гей-двойка. От началото на предаването до самия край на участието им, тезата на двете участнички беше, че са приели да участват в този реалити формат, защото имат желанието да покажат, че подобни интимни отношения не трябва да бъдат отхвърляни, не трябва да бъдат потискани от близките си или от обществото хората, които имат влечение към собствения си пол, а - както впоследствие се оказа - хората с хомосексуална ориентация дори не трябва да бъдат определяни като такива.

Това желание да не бъдат наричани с определения може да се разгледа в два варианта за разбиране:

- *Радикален вариант:*

Хомосексуалните са нормални и няма нужда да има публични думи и определения за тяхното различие, което може напълно да се възприеме и не е нужно описание или разграничение. Преди всичко те са човешки същества и отвъд това качество тяхната идентичност не трябва да се свързва със собствените им интимни предпочитания.

- *Оптимальен вариант:*

Обществените определения, с които се наричат хората с хомосексуална ориентация, като „лесбийки“, „гейове“ дори „хомосексуалисти“ и т.н, са пропити с негативност и дискриминативно отношение, което поражда и различното отношение спрямо тях. Поради тази причина те нито изпитват нужда, нито откриват смисъл в това, да бъдат наричани по този начин и така да бъдат определяни.

Това повдига въпроса, защо се демонстрира нещо, което би следвало да се възприема като нормално, с толкова афектирани и изключително емоционални реакции, когато се употребят подобни определения по отношение на него. Или защо „нормалното“ реагира свирепо, когато е определяно балансирано като различно и дори не е определено като „ненормално“ в някакъв краен вариант. Отговорът според мен е, че нормалното и представителите на нормалното не се страхуват от неправилно определение, защото могат да обосноват своята нормалност.

Изводът от държанието на младите жени беше в разрив с мултикултуралистките разбирания за приемането на различния поради изразяваната в тях идентичност и различност. Тяхното мнение се припокрива повече с разбирането, че различието трябва да се осъзнава някак бегло, невидимо, то дори не трябва да е определяно и назовавано, не трябва да е отличителен белег. Преди всичко, при тази позиция, важно изглежда обезличаването на подобно различие. Но дали ако бъде обезличено, последното ще бъде публично по-лесно приемано, когато се показва явно?

Основната ми теза в това отношение е, че за да се определи едно различие като нормално, то трябва да е третирано като такова, т.е. нито да се заличава, нито да се изтъква, а отношението към него, както от страна на хетеросексуалните, така и от хомосексуалните, да е като към нещо явно, но заедно с това нормално.

Четвърти етап: асимилиране на гей-двойката:

Най-вероятно поради факта, че всички участващи знаеха предварително за сексуалната ориентация на Люси, както и поради факта, че тя и партньорката ѝ са известни

личности, в самата къща имаше толерантно и благосклонно отношение към гей-двойката. Освен един синтезиран поглед върху на случилото се и излъченото пред аудиторията, това на което ще обърна по-голямо внимание, са разискваните теми и проблеми в живите предавания с гост-участници, които коментират излъчваното и актуалното.

Въпреки изключителния характер, добро отношение, благоприлично държание² и благоприятното излъчване на Люси през по-голямата част на престоя си в къщата, въпреки интелекта и таланта ѝ, тя не беше одобрена от зрителския вот и напусна къщата при една от първите си номинации. Същото се случи и с нейната половинка Камелия няколко дни по-късно, но нейното напускане на къщата не бе толкова важно събитие, понеже тя не бе публично известна личност и бе нормално съдбата ѝ, в това отношение да не представлява интерес за зрителите. От коментаторите в живите предавания бяха изтъкнати две причини за ниския зрителски вот за Люси и за напускането на къщата:

Първо: Люси е чуждестранна поп певица и тя е по-известна в чужбина (Германия), където е развивала своята кариера, отколкото в България и поради тази причина не е достатъчно известна.

Това обаче е в действителност несъществена причина, защото Люси Дяковска е изключително позната на широката българска общественост и е участвала в много български предавания, поради което е била многократно излъчвана по българските телевизии поне през последните 5 години.

Второ: Беше вмъкната причината за специфичните интимни отношения на Люси и Камелия.

Темата за негативното отношение към гей-връзката на Люси и Камелия беше ярко подчертавана от медията в момента, когато трябваше да избухне предполагаем скандал в къщата между двойката и останалите участници, но беше бързо отмината, когато се оказа възможна причина за напускането на Люси поради ниския зрителски вот. Това води до вероятното заключение, че целта в случая е била, да не се получи задълбочаване в обществото-публичните изяви на подобни гей-двойки в момент, когато сексуалната ориентация е явна причина за санкция от страна на зрителите.

Въпреки това, в предходните епизоди темата за хомосексуалността и гей-двойките беше разисквана изключително задълбочено. По всякакъв начин от реалити предаването бяха правени опити за свързване с роднините на Люси Дяковска и интервюирането им по повод

² Люси никога не си позволи изключителна сексуална близост със своята партньорка. Връзката им се представяше повече платонично, отколкото с някакъв вид крайна интимност.

ориентацията ѝ. В един от излъчваните епизоди участваше бащата на Люси. Той разказа за начина, по който е разбрал, че дъщеря му е с различна сексуална ориентация, като говореше по темата открито и уравновесено.

Един от основните акценти, на които се наблегна в предаването и който беше масово обсъждан от всички и най-вече от самата Люси Дяковска, е отношението към нея и нейната сексуална ориентация в двете държави, в които тя е пребивавала за по-дълго време.

Откроява се една съществена разлика между отношението в балканските и в западноевропейските страни.³ Публичното мнение, което се оформи в предаването и беше подкрепено от Люси е, че в България има една неприкрита непоносимост към хората с хомосексуална ориентация, както и към прайд-събитията. Но специфичното е, че в България много по-лесно се възприемат еднополовите отношение жена-жена, отколкото мъж-мъж.

В исторически контекст това се обяснява с позицията на „балканския мачо”, т.е. силния мъж, в чиито социални контакти не се наблюдава близост с други мъже. За разлика от това, в образа на жените и според представите, които са изградени за тях в България, съвсем спокойно се възприема това, две приятелки да имат по-близък контакт помежду си – целувки по бузите, прегръдки, целувки по устните или преспиване с приятелка в едно легло и т.н. Такава близост не е възприемана по приемлив начин за мъжкия пол.

Що се отнася до другия социален контекст, мнението, което изрази Люси и което беше отново подкрепено от групата, е, че никога не е била обиждана, не е чела отрицателни и негативни публикации в германската преса за себе си и интимните си предпочитания, докато това се е случвало в българската преса.

Нещо, което същевременно прави впечатление, е, че в западните държави равностойно и дори по-лесно се възприемат отношенията между двама мъже, отколкото между две жени. Причината, която се изтъква, е физически по-силният вид на западните жени, тяхната суровост и по-мъжествено излъчване, което предизвиква по-отрицателни реакции, когато се срещат публично подобни двойки от нежния пол.

Виртуални публикации по темата за хомосексуализма в изданията на „Новинар”, „24 часа” и „Труд”

Основните задачи във връзка с изследването тук са:

---

³ Паралелът, по-конкретно, е между държавите България и Германия, в които участничката Люси Дяковска е пребивавала.

- ~ Установяване броя на публикациите през наблюдавания период;
- ~ Анализ на темата и жанра на публикациите;
- ~ Авторство на публикациите;

От таблицата (вж. приложението) може да се установи, че публикациите, свързани с хомосексуални изяви и личности, са разпределени равномерно през разглеждания период, което е индикатор за устойчиво присъствие на темата в медиите. Повечето публикации в разглежданите издания са неутрални, но от снимковия материал се усеща стремеж да се припише известно негативно и агресивно излъчване на хомосексуалните хора, налични са и карикатури, които осмиват подобни личности. Не се усеща разбиране и подкрепа към хомосексуалността, а по-скоро се говори за наличието на такава в останалите държави. Печатните издания изразяват повече позитивност и приемане спрямо хомосексуалния начин на живот (това се потвърждава и от т.нар. life-style списания, които не са включени в този медиен обзор).

В противоположната зона са най-четените и разпространявани „жълти издания“ (които също не са включени в обзора), в които преобладава негативен, присмехулен език спрямо хомосексуалните. Поставените теми, дори и когато са сериозни, не се коментират изчерпателно, а само в аспекта на скандалното. Въпреки неутралността, липсва сериозно отразяване: налице е недостатъчна информираност и задълбоченост по отношение на сексуалните различия и пораждащите се поради нея социални взаимоотношения в обществената среда. Показателен е абсолютният дефицит на специфична информация или терминология, което поражда стереотип, валиден много силно за българското общество. Опростеното медийно отразяване, което може да се възпроизведе от всеки, започва да се използва като всекидневно настроение (синдром от типа: „във вестника пише“, „по телевизията даваха“ и т.н.).

Самият подбор на думите, дори и неутрално изказани, буди негативни коментари по темите за хомосексуалността, защото се приема за даденост, че всичко трябва да бъде измервано според езика на хетеронормативността. Не може да се отрече, че при съпоставка с публикациите от предходните години, неутралността и коректното отношение към сериозни проблеми, свързани с подобни прайд-събития, гей-отношения и т.н., са все по-явно налице, но все още има липса на ерудирани гей представители, които открито да участват в публични дебати, без да пораждат отрицателен ефект.

Най-често този ефект се предизвиква поради факта на постоянно говорене за

дискриминацията спрямо хомосексуални, но не и за случаите на позитивно отношение и качествена интеграция, което показва, че обвиняващите в дискриминация също могат да бъдат едностранчиви. Акцентирането върху неприемането на хомосексуалните в обществото не е предпоставка за тяхното по-добро приемане, а предполага по-скоро изолираност.

Приложение: Брой и теми на публикациите през изследвания период

Издания:	„Новинар” (www.novinar.bg)	„24 часа” ⁴ (www.24chasa.bg)	„Труд” (www.trud.bg)
Брой текстове публикувани за периода.	6	15	-
Тема на публикациите.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Губернатор гей ще бори мафията в Сицилия. 2. Гей-двойка ще бъде български туроператор заради здравословни проблеми. 3. Гей-скандал в „Ливърпул.” 4. Хапчета за паркинсон превръщат мъж в гей. 5. Глобяват мъж с 4350 лева заради обидата „твърдишки гей.” 6. Масова гей-сватба. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Легализиране на марихуаната в 2 американски щата, в 3 разрешаване на гей бракове заради общонароден вот. 2. Типове травестити и сексуалните усещания при еднополовите сношения. 3. Губернатор гей се кани да смачка мафията в Сицилия. 4. Гей обществото е помогнало на Обама да спечели втори мандат. 5. Гърците протестират заради пиеса, в която Христос е гей. 6. Католици бият активистки на FEMEN на акция срещу гейовете. 7. Няма обвинения за убийтия преди 4 години студент, който е бил набеден за гей и поради тази причина убит. 8. Французи пребиват украински феминистки от женското сдружение „Фемен”, които направили шествие по полуголи в защита за гей-браковете. 9. След 20 години брак белгиец се развежда, защото разбира, че жена му е била мъж, преди да се запознаят. 10. Милано приключва отношенията си с Петербург заради хомофобия. 11. Световният ден за борба против СПИН. 12. ЛГБТ Арт Фест 2012, осмото издание на фестивала, който се провежда от 3-ти до 6-ти декември в Червената къща в София. (Фестивалът дава поле за изява на млади ЛГБТ творци и автори, които се ангажират с ЛГБТ въпроси в своите произведения, както и дискусии по теми, интересни за обществото. Темата на фестивала тази година е Bridging Identities (Преодоляване на идентичностите) и със селекцията на творбите организаторите искат да 	

⁴ Публикациите за „24 часа” и „Труд” са напълно аналогични.

		<p>покажат общото между хората, въпреки техните различия.⁵)Глобяват мъж с 4350 лева заради обидата „твърдишки гей.”</p> <p>13. Гей връзка на световноизвестната звезда Джон Траволта.</p> <p>14. Швейцария дава възможност на хомосексуални двойки да осиновяват деца.</p>
Отношение към хомосексуалността.	Неутрално. ⁶	Неутрално.

⁵ Изразявам еднозначна подкрепа към такъв вид събития, при които стремежът към постигане на нормално отношение става не чрез изявите на собствените интимни предпочитания, а чрез качествата и талантите си като начин на утвърждаване на собствената си идентичност.

⁶ И в трите издания има минимална подигравателна нотка в 1-2 статии.

ИЗТОЧНИЦИ

- 24 часа, 2012 а. Приятели на пребития в Борисовата градина Михаил, излизат на шествие *24 часа* [онлайн] 30 септември 2012. Достъпно на: <<http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=1565613>> [Посетено на 21 декември 2012]
- 24 часа, 2012 б. Милано скъса партньорството си с Петербург заради хомофобия *24 часа* [онлайн] 29 ноември 2012. Достъпно на: <<http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=1654806>> [Посетено на 21 декември 2012]
- 24 часа, 2012 в. Белгиец разбра, че жена му е била мъж, 19 години след брака *24 часа* [онлайн] 27 ноември 2012. Достъпно на: <<http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=1651252>> [Посетено на 21 декември 2012]
- 24 часа, 2012 г. Арт фест преодолява идентичностите *24 часа* [онлайн] 3 декември 2012. Достъпно на: <<http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=1659035>> [Посетено на 21 декември 2012]
- 24 часа, 2012 д. Как да познаете дали детето е гей *24 часа* [онлайн] 5 декември 2012. Достъпно на: <<http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=1659035>> [Посетено на 21 декември 2012]
- 24 часа, 2012 е. Съд оцени обидата „твърдишки гей“ на 4350 лева *24 часа* [онлайн] 7 декември 2012. Достъпно на: <<http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=1665688>> [Посетено на 21 декември 2012]
- 24 часа, 2012 ж. Швейцария дава възможност на хомосексуални двойки да осиновяват деца *24 часа* [онлайн] 13 декември 2012. Достъпно на: <<http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=1674516>> [Посетено на 21 декември 2012]
- VIP Brother, 2012. *Четвърти сезон (16 септември – 17 ноември)*. НОВА ТВ, [телевизионно предаване] м. септември – м. ноември, 2012.
- Вацов, Д. 2006. *Свобода и признаване: Интерактивни извори на идентичността*. София: Издателство на Нов български университет.
- Вацов, Д. 2009. *Опити върху властта и истината*. София: Издателство на Нов български университет.
- Макариеви, П. 2008. *Мултикултурализъм между толерантността и признанието към един диалогичен подход*. София: Изток-Запад.

- Макариев, П. 2009. *Малцинствени политики на делиберативна демокрация*. София: Изток – Запад.
- Новинар, 2012 а. Гей картини оскверниха Исус. *Новинар* [онлайн] 2 октомври 2012. Достъпно на: <http://novinar.bg/news/gejkartini.oskvernihaisus_NDA1OTs5MA==.html> [Посетено на 12 декември 2013].
- Новинар, 2012 б. Губернатор гей ще бори мафията в Сицилия. *Новинар* [онлайн] 13 ноември 2012. Достъпно на: <http://novinar.bg/news/gubernator-gej-shte-bori-mafiata-v-sitciliia_NDEwMTsy.html> [Посетено на 18 декември 2012]
- Новинар, 2012 в. Гей скандал в „Ливърпул“. *Новинар* [онлайн] 30 ноември 2012. Достъпно на: <http://novinar.bg/news/gej-skandal-v-livarpul_NDExODs0NQ==.html> [Посетено на 18 декември 2012]
- Новинар, 2012 г. Хапчета за паркинсон превърнаха мъж в гей. *Новинар* [онлайн] 30 ноември 2012. Достъпно на: <http://novinar.bg/news/gej-skandal-v-livarpul_NDExODs0NQ==.html> [Посетено на 12 декември 2012]
- Новинар, 2012 д. Глобиха мъж с 4350 лева заради „твърдишкия гей“. *Новинар* [онлайн] 07 декември 2012. Достъпно на: <http://novinar.bg/news/globiha-mazh-s-4350-leva-leva-zaradi-tvardishki-gej_NDEyNTs1Mg==.html> [Посетено на 18 декември 2012]
- Новинар, 2012 е. Първата масова гей сватба. *Новинар* [онлайн] 10 декември 2012. Достъпно на: <http://novinar.bg/news/parva-masova-gej-svatba_NDEyODs2OQ==.html> [Посетено на 18 декември 2012]
- Новинар, 2012 ж. Папата сравни гей браковете с комунизма. *Новинар* [онлайн] 21 декември 2012. Достъпно на: <http://novinar.bg/news/papata-sravni-gej-brakovete-s-komunizma_NDEzOTs1Mg==.html> [Посетено на 28 декември 2012]
- Тейлър, Ч. (1999) *Мултикултурализъм: Изследване върху политиката на признаване*. Съст. Ами Гутман. Превод: Майя Грекова. София: Критика и хуманизъм.

ПОЛЪТ - ПОТРЕБИТЕЛ В РАЗВЛЕКАТЕЛНИТЕ МЕДИИ

Изследователският проблем

Хабермас твърди, че разсъждаващата публика е била заместена от практики на свободното време, които са консуматорски по своя характер и които подчиняват индивида на тотемично преклонение. В съвременния свят преобладаващото присъствие на тези консуматорски практики на свободното време е не само израз на начина на живот на индивидите, но и механизъм на изграждане на идентичността им и в частност на половата им идентичност. Практиките на потребление, които индивидите извършват в своето ежедневие, са практики, с които те се асоциират, и това води до формиране у тях на идеята, че притежаването и сдобиването с определени предмети на лукса гарантира съответна социална идентичност. В публичното пространство постоянно се появяват образи, които създават нови потребности и възпроизвеждат т. нар. от Веблен феномен на показно потребление.

Диалектиката на показното потребление в българското общество се изразява в това, че неговите образи-носители стигат до индивидите през масово потребявани жанрове в изкуството, които по своя произход и история по никакъв начин не са елитарни, но в съвременното им разпознаване се разчитат като шаблони за индивидуално израстване, личностна идентичност и социално себеутвърждаване. Проблемът се състои в предположението, че за българските индивиди половата роля се формира не от личностните характеристики на индивида, а от неговите функции като потребител на блага. Това се отнася както за образа на мъж, така и за образа на жена. И информацията за тези нови блага и потребности „се спуска” на индивидите от масовите средства на комуникация, по-конкретно – под формата на развлекателни медии (‘музикална’ телевизия); фактът, че може да съществува този формат на развлекателна медия, говори сам по себе си за наличието на феномен на свободното време при индивидите в българското общество.

На този фон изследователският проблем може да бъде формулиран чрез въпроса, кои са най-често използваните мотиви и дискурси, водещи до формирането на социалния пол като категория на потребление и като социална структура, зависеща от придобиването и

колекционирането на предмети на физическо или културно потребление.

Открояването на тези дискурси и мотиви следва да ни разкрие кои са смислите, правещи възможно едно противоречие: това, че културата на хип-хоп и поп-фолк музиката са се развили до култура на показното потребление, въпреки че по своя произход те възникват в низшите социални слоеве.

Ежедневната, ритмично повтаряща се употреба на езика, му предопределя функцията на социален регулатор между индивидите. Поезията, или мерената реч, е античен начин на разпространяване на идеи и дори огромни по обем текстове чрез лесно, ритмично запаметяване на стихове. Тази техника е оцеляла в културата на всички големи цивилизации още от древните времена до днешни дни.

Именно днес по същия начин, особено млади хора, лесно запаметяват текстове като разглежданите, при което те се разпространяват бързо не само от медиите, но и от самите индивиди и така се получава определена форма на публична реч. Тази регулативна функция може да има множество проявления или спектри на действие. Едно от тези проявления е, че със своите особености ежедневният език извършва регулираща функция на символната принадлежност на индивидите към даден пол. Начинът на употребяване на езика е в състояние да покаже принадлежността на даден индивид към даден символен пол. Стереотипното възприятие за социален пол се свързва с разпознаването му през определени физически белези, но в съвременния свят полът вече се е превърнал в категория на функционалността на индивида в ежедневието. Категорията пол днес и сега показва кой какво прави, а не кой какво носи като физически белези. От друга страна, масовото влияние на публичните медии може да създава типове поведение и потребителски модели и навици, които да са индексите на половата принадлежност.

Обект на изследването

Обект на изследването са образите на мъж и жена, като социално функциониращи единици. Към разкриването на тези образи ние можем да подходим, като изследваме езика в текстовете от речитатива на български хип-хоп изпълнители и текстовете на песни (или и речитатив) на български поп-фолк изпълнители. Използваният език следва да разкрие кои са ситуационните или взаимодействиелни дискурси, в които са поставени половите роли и какви са символите, които правят възможно тяхното утвърждаване. Това означава да се изследва контекстът и дискурсът на разказаната история, като се тематизират буквални характеристики, обозначаващи изрично социално-полови функции на участниците в

произведенията. Фокусът на изследване е върху медийния формат, който позволява мощното циркулиране на такива текстове из публичното пространство - това са музикалната телевизия и радиото; а конкретен обект на изследване е формата на строфа от речитатив или текст на песен.

Съобразно целта на изследването се използват само строфи, носещи конкретно съдържание, и отговарящи на формата *субект (мъж/жена) – взаимодействие – с обект (мъж/жена)*. Идеята е да се уловят социални контексти, в които изпъкват конкретни символи и мотиви, изразяващи символичното властване или подчиняване на социално-половата позиция в конкретния смислов момент. Тези символи и дискурси се класифицират в категории, които са свързани помежду си и взаимно си оказват влияние.

Методология

С оглед характера на изследването, подходяща методология би бил качественият анализ. Обектите на изследването предразполагат да се използват качествените методи на *дискурс анализ, синтактичен анализ и контент анализ*. Тези методи са подходящи от гледна точка на типовете съдържание, което се разкрива, когато бъдат разгледани единиците на изследване.

За целта на изследването се анализират конкретни строфи от текстовете, носещи съдържание, което отразява потребителски функции на извършителите на действието, или съдържание, което отразява взаимодействие между полови роли. Логично е да се търсят също така и комбинации между двата вида съдържания. Строфите, които носят търсените съдържания за работата на изследването, наричам *тематични* строфи. Използваният в изследването статистически анализ търси най-напред отношението между общия брой строфи и броя на тематичните строфи, за да улови честотата на появяване на конкретните дискурси, от които се интересуваме, както това е показано в примерната таблица:

№	година на издаване	изпълнител	заглавие	общ брой строфи	брой тематични строфи	процент тематични строфи
1	2012	Били Хлапето	Когато ти трябвам	51	11	21.57%
2	1997	Гумени Глави	Даниела	68	20	29.41%
3	1999	Квартални братя	У - А	74	16	21.62%
4	2000	Слим	Знай-най	59	13	22.03%

5	2012	Бобо и 100 Кила	Виновен	33	8	24.24%
6	2012	Криско, Ангел и Мойсей	Кой ден станахме	45	10	22.22%
7	2007	Ъпсурт	Звездата	84	19	22.62%
8	2011	Атила	Готов ли си	48	4	8.33%
9	2001	Колумбиеца и М'глата	Воин от запад	55	8	14.55%
10	2010	Сантра и Кристо	Неска-фен съм ти	43	8	18.60%

Таблицата е примерна, но дава представа за периода, който ще обхване изследването – от средата на 1990-те години до 2012 г. Необходимо е да се доуточни как трябва да се формира представителната извадка от текстове, тъй като за периода са издадени трудно обозримо количество такива.

На един втори етап, след като вече сме подбрали тематичните строфи от представителната извадка от текстове, следва синтактичен анализ на строфите, като резултатите от него се използват за анализ на ролите, които заемат мъжки или женски дейтели в системата на синтактичния анализ. Причината да подходим по този начин се състои в това, че синтактичният анализ на българския език позволява да се назовават ролевите функционалности на деятелите в отношение на активност/пасивност, което всъщност би могло да ни разкрие отношенията на символна власт, в които се намират социалните полове, а също така нашият език разполага с родова система на класификация.

Идеята за използване на синтактичния анализ тръгва от това, че самият синтаксис ни показва как индивидът, който е автор на дадено твърдение, конструира смислово ролите във взаимодействието между лица от двата пола. Синтактичният разбор показва конкретни взаимоотношения между деятелите в едно взаимодействие. Разкриват ни се отношения на активност, пасивност и „средственост“.

1. подлог – активен вършител на действието;
2. пряко допълнение – обект на действието на подлога с пасивна роля;
3. непряко допълнение – обект на косвеното действие на подлога с пасивна роля;
4. обстоятелствено пояснение – единица на средственост на извършваното действие.

Смисловите позиции, които обекти и дейтели заемат в дискурса на потребление, до голяма степен се определят от позициите на елементите на синтактичния анализ. В момента на изговаряне несъзнаваното диктува на индивида, овладял даден език на ежедневието, коя

позиция от кои обекти се заема, като същата механика действа и когато индивидът назовава половете.

След извършването на синтактичен анализ на тематичните строфи всяка от тях се подлага на качествен контент анализ, който разкрива какви стойности от реалността попадат във всяка от категориите на синтаксиса в изследвания текст. Тези стойности са класифицируеми в по-обща категория, тъй като всяка стойност има различни честоти на повтаряемост. Този анализ не е количествен, тъй като тук тематичните категории, които се задават от самите текстове, са по-скоро с описателен характер. Тези описателни категории разкриват потребителските спектри на единия или другия пол. Такива категории са:

- ◆ Потребление на културни блага или капитали
- ◆ Потребление на блага - физически обекти
- ◆ Потребление на определен тип знание и компетенции

За качествения контент анализ на отношенията между половете роли, е необходимо да се съществени синтактичен анализ на всяка от тематичните строфи, за да бъде показано колко пъти думи от мъжки и женски род са в активна синтактична функция (подлог, деятел), и с каква честота те заемат пасивна синтактична функция (пряко или непряко допълнение), както и кога заемат функцията на средствено обстоятелство (обстоятелствено пояснение). Този анализ следва да се изпълни за всеки отделен текст, строфа по строфа, като всяка тематична строфа съдържа определени честоти на половете в някои от описаните синтактични функции, в смисъла им на активно или пасивно действие. Категориите на пола могат да бъдат „мъжко“ или „женско“; като един вид изключение съществува обаче и събирателна категория, обединяваща смислово практиките на мъжкото и женското в езиковия дискурс. Примери могат да се видят в следната таблица (М - мъжко, F - женско, MF - обобщително за мъжко и женско, N – среден род):

№	строфа	пол подлог	Пол пряко допълнение	пол непряко допълнение	пол обстоятелство
1	Бутилките да са студени, римите да парят	F	-	-	-

2	Слушай, много съм навит. Дай ми тимпофит, уиски мой набор, хит и некой лев за клип.	М	М	F	-
3	Видях я аз на един купон,	М	F	-	М
4	Заведох я веднага на едно кино	М	F	-	N
5	Инвестирах в нея много пари,	М	F	-	F
6	Потърси ме тя по моя скапан мобифон...	F	М	-	М
7	На купона имаше само мъже...	М	М	-	М
8	Тя ме накара да остана и си запали цигара	F	М	-	F
9	Когато я загледах аз във краката,	М	F	-	М
10	Майбах нямам, за да те заключа,	М	М	F	-

Тази таблица ни показва честотите на функционалностите на социалните полови роли в езика на разглежданите текстове. Затова можем да обобщим следните честоти върху разгледания пример:

- Синтактична функция „подлог“: $M = 7, F = 3, N = 0, MF = 0$;
- Синтактична функция „пряко допълнение“: $M = 5, F = 4, N = 0, MF = 0$;
- Синтактична функция „непряко допълнение“: $M = 0, F = 2, N = 0, MF = 0$;
- Синтактична функция „обстоятелствено пояснение“: $M = 4, F = 2, N = 1, MF = 0$.

Хипотези

С оглед на този предмет и методика на изследване, бих искал да формулирам и следните пет хипотези.

~ Хипотезата за *конфликт – потребление – разрешаване на конфликта*. Тази хипотеза ще бъде тествана, като проверим дали такъв модел съществува и има ли той някакво обяснително свойство за реалността на индивидите. Този модел предполага, че лирическият герой на даден текст преживява някаква криза или конфликтна ситуация, предизвикана от реда и структурата на обществото. Процесът на потребление е естествен физически метод на индивида за справяне и смислово преодоляване на конфликта. Този модел се повтаря като мотив и е станал особено типичен за българския образ.

~ Активното и пасивното са взаимозаменяеми, независимо от половата роля на мъж и жена (което се пропуска от някои традиционни теории, занимаващи се с неравенствата между половете).

~ Културният код на развлекателната медия използва множество мотиви на потреблението, свързвайки ги по типичен начин с конкретна полова принадлежност.

~ Определени консуматорски практики са типични за мъже, а други – за жени; същото важи и за предметните обекти на потребление.

~ Мъжката роля е активно доминираща в процеса на потребление, за сметка на женската, която може или не да бъде обект на потребление.

Изводи

Провеждането на тези два вида анализ водят до откриването на символни системи и класификации, които формират стереотипни представи за функцията на социалния пол в съвременното българско общество, както за мъжката роля, така и за женската. Можем да предположим, че честотите на дискурсите в толкова разпространени текстове култивират тези представи в съзнанието на хората, особено на по-младите.

Потребителската практика на индивидите е форма на вълпяване на символи, които те разменят помежду си, осигурява им вид социална мобилност, тъй като ако не в света на физическите обекти, то поне в света на символните структури един индивид е напълно свободен да се придвижва в различни направления. Бодрияровата „манипулация на знаците“ се осъществява в максимална степен именно чрез масовите медии от развлекателен тип.

Едно от средствата за овладяване и разбиране на социалните структури е именно умението да се потребяват обекти, като така индивидът си гарантира позиции. В известна степен дори бихме могли да кажем, че потреблението има структурата на своеобразен език на комуникация, тъй като неговата цялост се крепи на съзвездие от взаимоотношения и символни категории. Изследването на тази структура показва какви връзки се осъществяват между аспектите на модерния феномен на свободното време и потребителските практики, които витаят из публичното пространство и се преобразяват във форми на публичната реч.

ЛИТЕРАТУРА

- Бояджиев, Ж., 2007. *Увод в общото езикознание*. София: Парадигма.
- Радклиф - Браун, А., 1997. *Структура и функция на примитивното общество*. София: ЛИК.
- Бурдийо, П., 2002. *Мъжкото господство*. София: ЛИК.
- Келиян, М., 2008. *Япония и България: Модели на разслоеното потребление*. София: „Валентин Траянов”.
- Келиян, М., 2010. *Стил на живот на локалната общност: съвременна Япония*. Варна: „Алекс Принт”.
- Драгоев, И., 2004. *Приключение и всекидневие*. София: Изток – Запад.
- Барт, Р., 2005. *Системата на модата*. София: Агата-А.

Образованието в България – диалог и алтернативи за реформиране

*„Образование е това, което остава, когато забравим всичко,
което сме научили в училище”*

Айнщайн

Контекст и значимост на темата

Темата за образованието, изключително наболяла през последните години в България, предизвиква широк публичен отзвук и дебати. Всички членове на обществото в една или друга степен са заинтересовани от това, какво образование и възпитание получават децата, които са „бъдещето на нацията” и върху които възлагаме надеждите си за икономически, политически, социален и духовен просперитет. Образованието се превръща в основен държавен приоритет и дълг на всеки отделен човек, тъй като визията за образованието е тясно свързана с идеята, в какво общество искаме да живеем.

Постепенно след политическите промени в България от 1989 г. кризата в образованието се наблюдава на различни нива и обхваща разнообразни участници. Най-потърпевши са учениците, които все повече отпадат от училище или завършват средното си образование с формирана негативна нагласа към ученето, не като радостен акт на откриване на света и себе си, а като досадно, ограничаващо задължение. Образователната ни система е пряк наследник на стереотипите за света на ранния индустриализъм и социализма, основани на идеята за „механичната функция” на човека в едно общество на труда и неспособни да го превърнат в субект на собственото си битие. Учебните програми са остарели и изоставачи от бързо развиващия се поток на знание и информация, а опитите за нови такива разкриват липсата на ясна концепция за посока и цел на образованието. Това води до безразборното и несъвместимо смесване на понятия от различни категории, чиито неизяснен смисъл и множественост на употребите замъгляват „истинното значение на понятията”. (Вацов, 2011, с. 43)

Подходите и методите на преподаване, основани на страх, подчинение и запаметяване

на факти, също не отговарят на нуждите на съвременните младежи да разгледат и намерят себе си като част от един комплексен свят. Липсва истински обмен и разбирателство между учители и ученици. Учителите са демотивирани и принизени от отношението към тях и от позицията, в която ги поставя образователната системата и обществото ни. Педагогиката и учителската професия, която би трябвало да се възприема не просто като работа, а като призвание, се е превърнала в последна възможност на неприетите в други специалности кандидат-студенти. Като прибавим към това ниските заплати и обществен престиж на учителската професия, проблемите в просветната система добиват съвсем „логичен” вид. В крайна сметка никой не е доволен от настоящата картина на образователната ни система: нито учениците, които чакат с нетърпение да завършат, а дотогава се държат апатично и агресивно; нито учителите, които се чувстват безпомощни да се борят с бюрокрацията, за да внесат промяна; нито родителите и обществото като цяло, които с основание се притесняват, че младите хора завършват училище напълно неподготвени за живота – както в професионален, така и в социален план. В публичното българско училище почти изцяло отсъства идеята за холистичен подход към преподаване на знанието. Не се насърчава цялостното развитие на личността на ученика и способностите му да разсъждава, анализира и сам да генерира идеи и отношение към света, другите и себе си (или поне тези цели не са залегнали като приоритет в образователната политика и, доколкото са налице, това е благодарение на инициативата на отделни учители). Искаме младежите да са отговорни и активни граждани, конкурентноспособни и успешни, а в същото време потискаме тяхната спонтанност и креативност, възпитаваме ги в конформизъм и мултиплицираме модели на неравенство и съперничество, вместо да демонстрираме истинска толерантност, разбиране, свободомислие, индивидуалност и сътрудничество.

Все повече гражданското общество се обединява около идеята, че образователната ни система има нужда от нова парадигма, от нови ценности и подходи. Това, което особено ме интересува и въвлича в настоящата тема, е изследването на дискурса за образователните реформи от страна на неправителствения сектор и съответния отговор на държавата – Министерство на образованието, младежта и науката (МОМН). Фокусът в настоящата работа е върху публичната дискусия за промените, перспективите и алтернативите в образованието – как се концептуализират и кои са социалните дейци, които ги проблематизират.

Въведение и обхват на проблема

Нуждата от реформи в образованието е безспорен факт – може би един от малкото, по които постигат съгласие участниците в този дебат – учители, родители, ученици, граждани и политици. По този повод на 14. 02. 2012 г. МОМН публично представи дългоочаквания проектозакон за предучилищното и училищно образование. Мисията му е да модернизира образователната система в България и да замени остарелия вече Закон за народната просвета от 1991 г. - променян и допълван над 25 пъти. Необходимостта от генерална реформа се подсказва и от обезпокоителните резултати от изследвания за състоянието на образованието в България през последните 5-6 години. Ето защо просветният министър представил проектозакона, Сергей Игнатов, бе многократно критикуван заради забавянето му. Данните от европейското изследване PISA на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие за състоянието на образованието у нас от 2009 г. показват, че 41% от учениците са в някаква степен неграмотни. Това означава, че притежават елементарна функционална грамотност - могат да четат и пишат, но се затрудняват при тълкуването и анализирането на текстове. Така образованието, разбирано като запаметяване и възпроизвеждане на определени факти, не е формирало у учениците способности и навици да интерпретират и разсъждават свободно. Тези примери показват херменевтичката идея, че семантичното „разчитане” на текста не е достатъчно за общото разбиране, изискващо познаване на по-широк контекст, в който да се конструира смисълът.

С демографските промени на населението се появява и друго предизвикателство пред българската образователна система – приобщаването на етническите малцинства, които традиционно отпадат рано от училище – често преди завършване на осми клас. Според друг доклад на ЕК по Конвергентната програма за 2012-2015 г., процентът на хората с трудности при четене у нас е най-високият в ЕС. По данни на МОМН вече за над половината от учениците в I-III клас българският език не е майчин и те имат проблеми при усвояването му. Това повдига въпроса, доколко българското образование е унифицирано - еднакво достъпно и качествено за всички ученици – по етнически, социално-икономически и регионален признак. Оказва се, че разпространеният елитарен модел на образование в България („елитни” училища за избрано малцинство от деца, които разполагат с непропорционални ресурси и подкрепа), не води до добри резултати. Практиката показва, че такива резултати се постигат в страни, където фокусът е в еднакво добро образование за всички, независимо от социално-икономическия статус. Това са държави, които осигуряват на учителите висок

обществен престиж с добро заплащане и възможности за развитие. Добър пример за егалитарен тип образование дава Финландия, която заема първо място в горепосочените изследвания. Разбира се, възниква въпросът, доколко резултатите от подобни изследвания, масово цитирани в медиите, са релевантни и съпоставими с тези у нас, какви критерии са съблюдавани и по какъв начин се е достигнало до изводите – тема, с която настоящата работа не се занимава, но която е важна за формиране на отношение и разбиране с оглед на публичните дебати. Според Явор Джонев, - представител на гражданската инициатива „Диалог за бъдещето”, фокусирането на вниманието върху класацията на България в посочените изследвания, заобикаля главните проблеми и пречи за смисленото им обществено обсъждане. Още при появата си в началото на миналата година проектозаконът повдигна множество въпроси и критики, както от депутатите от опозиционните парламентарни групи "Атака", ДПС и "Коалиция за България", така и от страна на гражданския сектор. Като най-спорни предложения в закона се откриха идеите за държавно субсидиране на частните училища и детски градини, въвеждането на нова образователна структура и задължително предучилищно образование за 4-годишните деца, възможността за преминаване със слаб успех от пети в шести клас, закриването на помощните учебни заведения и прехвърлянето на държавните професионални училища към общините. От ДПС специално коментират в медиите като сериозен пропуск липсата на право освен официалния език на държавата учениците да изучават и майчиния си. (Фотева, 2012). Тази критика не съответства на текста в проектозакона, който урежда този въпрос като дава право на изучаване на майчин език, различен от българския по ред, установен в закона (чл. 13, (5) от ПЗПУО). Какъв е този ред остава обаче неясно и съответно се отваря пространство за политически спекулации на базата на един и същ текст. Проблемът с изучаването на майчин език, различен от националния, от своя страна повдига въпроси, засягащи културните права и политиките на признаване – дискурс, който все още няма достатъчно традиции в младото ни демократично общество.

В обширните и разгорещени дискусии при първото представяне на проектозакона могат да се проследят различните гледни точки и позиции по едни и същи въпроси от страна на отделните участници в дебата. Така например, законотворците от МОМН говорят за закона като „модерен”, направен по западен модел и изтъкват положителните му нововъведения: развиване на ключови компетентности у децата, приобщаващо образование за ученици в неравностойно положение, фокус върху индивидуалната личност и усъвършенстване. Според заместник-министъра на образованието, Милена Дамянова,

образователната система ще бъде насочена към всяко отделно дете, а задачата на учителя ще е да открие неговите таланти и да ги развие. По този начин се цели повишаване на мотивацията на учениците за „учене през целия живот“. От министерството предвиждат създаването на центрове за подкрепа, екипна работа с проблемни деца от страна на психолози и родители, поэтапно въвеждане на целодневна организация на учебния ден до седми клас. Целта е превенция на ранното отпадане на ученици от малцинствата, което рядко се артикулира като мотив в публичното пространство, а и не е ясно как тази мярка ще задържи целодневно децата, които не желаят да останат в училище дори половин ден. Планира се създаването на обществени съвети във всеки град с участието на общината, родителите, представители на бизнеса и самите ученици, който да налага граждански контрол върху училищата и детските градини. Но как ще се формират тези съвети и как ще се осъществява гражданският контрол, остава също неизяснено. Като цяло прави впечатление, че проектозаконът борави нашироко с „патетични“ концепции, които сами по себе си звучат добре, но липсата на обосновка и план за прилагането им ги лишава от смисъл и съдържание.

Според някои депутати текстът на проектозакона се представя с незаслужени хвалби: в медиите многократно се цитира изказването на министър Игнатов, че новият просветен закон е „изброден много добре“. Председателят на парламентарната комисия по образование Огнян Стоичков („Атака“), въпреки че принципно подкрепя новия закон, посочва множество недостатъци и неясноти както около философията на текста, така и около техническото и финансовото му обезпечаване. Той вижда противоречие в използваната при формулирането на закона терминология като даващ „автономия“ на училището, тъй като Конституцията на България „не познава“ подобно понятие за средното образование (Стоичков, 2012). Според него е обезпокоително, че законът, целящ децентрализация на образованието, дава прекалено много власт в ръцете на директорите, без да определи точни и ясни критерии за профила на длъжността и процедурата за избирането им. Друг проблем, свързан с употребата на езика, е, че в закона се смесват и изброяват механично понятия, които не разкриват смисъла си и водят до неприложимост на казаното в текста. Например, ползването на дефиниции като: „С изключение на вечерните училища, всички останали училища са дневни“ (чл. 46, (1) от ПЗПУО), или „Оценяването е процес на поставяне на оценки“ (чл. 114 от ПЗПУО), не създават мрежа от взаимно поясняващи се понятия, които да подпомогнат процеса на разбиране, а оставят тълкуването на ниво неясна предикативна връзка. В процеса на публичното говорене се наблюдава как отделните участници влагат различен смисъл в едни и

същи постановки в текста. Обръщайки се към теорията за речевите актове, можем да проследим как употребите на езика и намеренията на говорещия умножават значенията на думите. Докато за законотворците поставените цели за „усвояване принципите на правовата държава, европейска интеграция и професионална реализация" се възприемат като модерни и прогресивни, то употребата им в контекста на задължителното образование на 4-5 годишните в предучилищната форма е „нелепо" и предизвиква подигравки от страна на опозиционно настроените им колеги. Тук отново се натъкваме на идеята, че понятията нямат фиксирано, обективно значение извън рамката на контекста и намерението, с което се ползват.

Според някои представители на гражданския сектор, основен недостатък в проектозакона е фокусирането върху промени на повърхността, касаещи технически и процесуални въпроси - кой кога ще завърши определена степен на образование, смяната на наименованията и статута на училищата, създаване на нови структури в образователната система като Национален инспекторат и др. Според родители и граждани незаслужено по-малко внимание се отделя на ключови въпроси като тези за съдържанието и метода на изготвяне на учебните програми, смяната на подхода при преподаване, откъдето, според тях, би трябвало да започне промяната. Явор Джонев от сдружение „Институт за прогресивно образование" изразява мнение, че новият закон затвърждава „тоталитарния" подход към учителите, които трябва да се съобразяват с график на учебните планове, подаден „отгоре", а не изготвен от самите тях. Това според Джонев е грешен подход, тъй като учителите работят „на терен" и най-добре знаят интереса и скоростта на децата при усвояване на материала. Според него ролята на държавата е в създаването на рамка и стандарт, по които да се правят планове в самите училища. И тук „прочитането" на закона от различните участници в дебата се разминава. Зам.-министър Милена Дамянова уверява, че новият закон дава много по-голяма свобода и автономия на училищата при разработването на учебните програми. (чл. 28, (3) от ПЗПУО) По усмотрение на ръководството на учебното заведение могат да се въведат предмети като предприемачество, гражданско и здравно образование и други. Законът предвижда преподавателите да имат право да избират учебниците, по които да преподават и да съставят учебни планове. В това пък критично настроени политици виждат опасност от натиск на директорите при избора на учебници от учителите, което би могло да позволи обслужване на интересите на различни издателства. Янка Такева, председател на училищния синдикат, изтъква, че в закона е помислено много добре за децата, но мястото на учителя е пренебрегнато.

Друг проблем в новия закон, предизвикал широко дискутиране и сблъсък на различни гледни точки, е предложението частните училища и детски градини да получават държавна субсидия, както и останалите. Аргументите на МОМН са, че тази мярка е в духа на демократичната политика „парите следват ученика” – практика, която е широко застъпена в много европейски страни. Като цяло при проследяването на публичното говорене за образователните политики прави впечатление, че стремежът за приобщаване към европейските традиции води до директен „превод” на концепции от чужди образователни модели с опит за прилагането им у нас наготово, без оглед на специфичната ситуация на българската система, административния и финансов капацитет и контекста на случващото се у нас. В резултат на това голяма част от концепциите и предложенията звучат отвлечено и ирелевантно спрямо образователните потребности и нужди в България.

В дискусиата за субсидиране на частните училища отново се срещат различните позиции на политици, родители, учители и синдикати. Опозиционните партии се обявяват против подобна инициатива с аргумента, че парите не са достатъчни дори за държавните образователни институции и финансовото министерство не гарантира обезпечаването на реформа, изискваща финансиране в размер на 10 млн. лв. Според тях не е редно публични средства да се дават за частни икономически инициативи и по думите на Ваня Добрева от БСП текстът е: „*акт на волунтаризъм и на социална безотговорност*”. (Дневник, 2013 б).

Катя Чалъкова от ГЕРБ защитава проектозакона, като напомня, че при прочита му се пропуска думата „може” – т.е. не е „задължително”: „частните детски градини и частните училища може да получават държавна субсидия при условията и по реда на този закон” (Дневник, 2013 б). При разглеждането на проектозакона, публикуван на сайта на МОМН, не открих думата „може”, която според депутатката променя границите на тълкуването му (чл. 10 (1) от ЗПУО). Проблемът за мен тук се изразява в недостатъчната рефлексия на говорещите за характера на езика в нормативните документи. В тях „изказванията” не са констативни – просто казване на нещо, а перформативни – произвеждащи действие (Остин, 1996).

Защитниците на мярката за субсидиране на частните училища използват аргумента, че родителите на учениците от частните учебни заведения също плащат данъци и не би било справедливо техните деца да не получават държавна субсидия. Какво се случва със справедливостта в случая със семейства, в които няма деца, но също плащат данъци, е въпрос, на който публичното дебатиране по темата не дава отговор.

Критиките на част от гражданите са свързани с убеждението, че в частните училища и детски градини се обучават деца от богати семейства, които са достатъчно привилегирани от високия си икономически статус и нямат нужда от държавна подкрепа. Според Ева Борисова от асоциация "Родители", тази реформа няма да доведе до равен достъп до образование за всички деца, а целта ѝ е да обслужва скрити интереси. Според нея е неправилно да се смята, че децата от частните училища са дискриминирани, ако не получават държавна субсидия. Според анкета, проведена във в. „Дневник”, близо 39, 48% са гласували против финансиране на частните училища с аргумента, че те нямат нужда от него, и 27,85% са положително настроени към реформата, тъй като смятат, че трябва да има равнопоставеност между всички деца (Дневник, 2013 б).

В защита на предложението за финансиране на частните училища, основният автор на проектозакона, Милена Дамянова, казва, че от Асоциацията на частните училища обещава да намалят таксите с размера на отпуснатата субсидия – около 1200 лв. Частните образователни институции няма да имат право да събират такси за дейностите, които държавата финансира. Друга част от гражданите и родителите заемат позицията, че ако таксите на частните училища бъдат намалени, с това ще се подобрят възможностите на родителите за избор на училище за децата им. Това би повлияло положително и върху конкурентноспособността на учебните заведения, което е крачка напред в намаляването на монопола на държавата върху образованието.

Изложеното дотук представя малка част от различните позиции на участниците в дискусиата за реформите в образованието, предложени от новия просветен закон. В настоящата работа няма как да се фокусирам върху всички гледни точки, натрупани през последната една година около дебата. В крайна сметка новият закон предизвика широк публичен диалог и активира гражданското общество, което постави множество изисквания и отправи протести срещу приемането на някои спорни предложения в нормативния документ. Разгледани въз основа на теорията за речевите актове на Джон Остин, изложените казуси са пример за това, как езикът и „изказванията” (без значение дали в писмен или устен вид) произвеждат действие – налагат правила и норми чрез законовите мерки (чрез т. нар. от Остин илюкутивен акт), но също така създават и перлокуция – „убеждават”, „заблуждават” и променят мнението и поведението на адресата си.

Въпреки разгорещените дебати и множеството критики, на 7. 06. 2012 г. проектозаконът бе приет на първо четене от депутатите с 83 гласа „за”, 13 „против” и 2

„въздържали се”. Парламентарните групи и неправителственият сектор смятат, че приемането на толкова важен закон трябва да стане след много по-дълготрайни обсъждания и след постигане на широк обществен консенсус. Според Мария Ангелова, зам.-директор на Американския колеж у нас, държавата не би могла да дефинира национална образователна политика, докато публично не се стигне до отговор на най-важния въпрос: какъв тип личности трябва да възпитава българското образование.

Основните забележки към новия закон са, че въпреки декларативно заявените добри идеи, липсва визия и план за осъществяването им, което дискредитира доверието в адекватността му. В медийното пространство текстът на нормативния акт се определя като „задължаващ”, „негъвкав”, „лобистки”, „скандален” и пр. При анализиране на използваната терминология и понятийна система прави впечатление, че в него почти не се споменава думата „възпитание” за сметка на изрази като „автономна личност”, „кариерно ориентиране”, „мотивация”, „критичност”, „индивидуален подход”. Милена Дамянова споделя, че в закона е използвана европейската дефиниция за образованието като компилация от обучение, социализация и възпитание. Липсата на рефлексия по въпроса, какво стои зад отделните думи и какъв смисъл внасят участниците в дебата в едни и същи изказвания, се отразява върху тълкуването и разбирането на намеренията за образователна реформа. Приемането, че езикът не е универсален, би трябвало да доведе до публично „договаряне” на значенията на понятията, които конструираме в речевите си действия. За нуждите на разбирането е необходимо употребите на езика да бъдат разгледани в по-общ херменевтичен кръг, от който да произлезе актуален смисъл и завършено послание. В противен случай рискуваме да изпаднем в популистко говорене и боравене с абстрактни и мъгляви идеи, което не помага при публичната комуникация.

Осъзнаването на силата на езика, който не просто назовава елементи от действителността, а има перформативно действие, се отразява в дебатите около подбора на думите и изразите в закона. Депутатите обсъждат промени в самото заглавие на проекта и предлагат вместо „Закон за предучилищното и училищно образование” той да носи името „Закон за училищно образование и предучилищно възпитание и подготовка”, тъй като според някои политици децата от 3 до 6 г. не се образуват, а се възпитават и подготвят. Друго предложение за името на закона бе дадено от депутати от ДПС, които настояват спорният термин „образование” да се замени с „просвета”, стара българска дума, която според Лютви Местан е „събирателен образ на един народ”. (Дневник, 2013 ж).

В крайна сметка тези предложения бяха отхвърлени и на 18.01.2013 г. законът достигна до второ четене със старото си име. Въпреки многократното обществено обсъждане, несъгласието с част от нововъведенията и изразената (на думи) готовност на МОМН за диалог и съвместно публично изграждане на закона, след близо една година просветният министър Игнатов казва, че законът е претърпял само някои технически промени. По думите на министъра, нищо същностно по съдържанието и концепцията на закона не е коригирано. И по този въпрос становището на различните страни по казуса не съвпада. Според председателя на парламентарната образователна комисия, Огнян Стоичков, законът се нуждае от сериозен прочит от МОМН, тъй като в Народното събрание след обсъжданията са внесени 64 нови предложения, 15 от които са съществени. Той отбелязва, че проектозаконът, достъпен за публично разглеждане, не отразява тези разлики и промени.

От появата на проектозакона до настоящия момент всички медии, печатни, електронни, радио и телевизия, много активно дискутират и отразяват развитието на законовите промени. В медиите бяха отразени различни гледни точки и представени становищата на отделните участници в дебата. Представители на различни политически партии, експерти, авторите на проекта от МОМН, училищни синдикати, родители, педагози, психолози, неправителствени организации и неформални граждански групи бяха гости в най-гледаните/слушани сутрешни блокове и дискуссионни предавания по националните телевизии и радиа. Развитието на обществения дебат бе систематично проследен и отразен от печатните и електронни медии. Основно обсъжданите въпроси бяха спорните места в текста и алтернативните образователни практики, които постепенно навлизат в България - Валдорфска педагогика, домашното обучение и родителските кооперативи, гражданското и екологично образование и други. Голяма активност и способност за самоорганизация демонстрираха множество граждански групи, които посредством социалните мрежи събират искания и подписи за промяна на някои от законовите положения. В София и в други градове на страната бяха организирани мирни протестни шествия, които да демонстрират несъгласието на обществото със заложените реформи. Ответната реакция на гражданите чрез протестите е отново пример за перлокутивната сила на законовия текст, който въздейства и предизвиква промяна в поведението.

Фокус и метод на изследването

Като специфичен фокус в проучването на публичното говорене по обществено значима тема избрах едно от най-проблематичните и дискутирани нововъведения в

проектозакон за предучилищното и училищно образование - задължителната предучилищна подготовка за 4-годишните деца. Този казус повдига множество въпроси за правата, свободата, избора и демокрацията, като огнището на диспута се крие в една единствена дума – „задължително“.

Методът на изследването се състои в контент анализ на различните позиции и на начина, по който участниците в дебата разбират и говорят за един и същи проблем – задължителното предучилищно обучение от 4-годишна възраст на децата. За целта на изследването в рамките на една година (от публичното представяне на закона през февруари 2012 г. до февруари 2013 г.), съм проследила развитието на публичните дискусии по темата - протестите и исканията на гражданите, от една страна, и аргументите на МОМН, от друга. Анализът ми се базира върху систематично събрана информация – над 80 статии от електронното издание на вестник „Дневник“. Ежедневникът отразява различни гледни точки в дебата за образованието и неговото развитие, а за предложенията за промени и алтернативи пред просветната ни система бе създадена специалната рубрика „Образованието – идеи за промяна“. Използвала съм и коментари и мнения на граждани от различни групи в социалната мрежа „Фейсбук“ - „ПреОбразование“, „Новите деца и образованието“, „Училище любимо“ и други, където се дебатира и споделя отношението към образователните реформи. Следила съм и публичните дискусии по темата в предавания по БТВ, БНТ и телевизия НОВА. На по-ранните етапи от проучването се запознах с текста на проектозакона и присъствах на няколко открити форума на представители на алтернативни образователни практики и реализиращите ги общности – семействата и учителите от Валдорфската детска градина и начално училище, два семейни кооператива, отглеждащи съвместно децата си на възраст между две и пет години, народно читалище „Бъдеще сега“, което има дългогодишен опит в сферата на екологичното, гражданско и глобално образование. Всичко това ми помогна да се запозная с философията на алтернативните образователни методики, както и да чуя начина на употреба на езика при говоренето върху основните проблеми на практикуващите ги, при досега им с държавните институции и нормативната уредба на страната.

Преглед на различните позиции по темата

Участниците в конкретния казус, повдигнат от общественото обсъждане на реформаторския закон за образованието, са представители на правителството и представители на гражданския сектор – учители и най-вече родители. Анализът на

публичната комуникация около различните спорни моменти в проектозакона открои особено засилената гражданска позиция и активност по темата за задължителната предучилищна подготовка от 4-годишна възраст. Сега действащото законодателство за предучилищното образование обхваща децата на 5 и 6 години. В новия закон (чл. 8 (1) от ПЗПУО) е намалена възрастта, от която предучилищна подготовка е задължителна – вече тя трябва да започва в календарната година, през която детето навършва 4 години. На практика под словосъчетанието „предучилищно образование” МОМН има предвид „детска градина” – пример за илокутивна валидност различна от обичайното значение. Използването на думата „образование” става повод за множество тълкувания и неразбирателства между участниците в дебата, които изтъкват, че на 3-4 годишна възраст не може да има образование, а възпитание и отглеждане.

Въпреки неодобрението на гражданите, протестите през декември 2012 г. и кръглите маси с представители на неправителствения сектор, където са отправени исканията на родителите за отмяна на задължителния характер на предучилищното образование за 4-годишните, на 18.01.2013 г. народните представители приемат на второ четене нововъведението. Според гражданските комитети, борещи се срещу „институционализацията на децата” подобна мярка няма реална обосновка, нито план за финансово, административно и материално (под формата на сгради) обезпечаване на реформата.

В открито писмо до Президента на България близо 60 организации и неформални групи подкрепят апела на Националната родителска мрежа за вето върху проектозакона. В него се изразява недоволството и притеснението на гражданите от начина, по който се правят законовите промени, липсата на диалог и чуваемост между страните. Според инициативния комитет, образованието е сфера от особен обществен интерес, касаещ най-скъпото на българите – техните деца. Поради тази причина от комитета смятат, че създаването на закон за образованието при липса на диалог и налагането му в задължителна форма без обществен консенсус е в противоречие с демократичните принципи. В писмото се настоява Държавният глава да отправи препоръки към народните представители да премахнат задължителния характер на предучилищната подготовка, като заменят в чл.8 от законопроекта думата „задължително” с „по преценка на родителя”. Това е пример как една дума – „задължително” влияе на цялостното послание, като чрез перлокутивния аспект на изявата пряко се отразява върху мислите и действията на адресатите.

Съпротивата на родителите е породена от негативната (властова) конотация на думата

„задължително”, както и от усещането, че са лишени от правото на избор – основна демократична ценност. Принудителният и задължителен характер на нормативния документ е в разрез с Конституцията на България, според която: „Отглеждането и възпитанието на децата до пълнолетието им е право и задължение на техните родители и се подпомага от държавата.” (Конституция на Република България, чл. 47).

Решенията, касаещи децата, са приоритет на родителите, а не на държавата, която трябва да ги подпомага в този процес и да следи за спазването на правата на детето. Ето защо намесата на държавата, по този „тоталитарен” според родителите начин, в частната сфера на семейството и дома, се преживява от гражданите като незначитане на либералните ценности, при които частният живот на индивидите е защитен от вмешателството на държавата. Законотворците от МОМН са критикувани в своеволие, основано на свободно тълкуване на Конституцията, която определя училищното, а не предучилищното образование като задължително. (чл.53, (2)).

От парламентарната комисия по образование аргументират налагането на задължителната мярка с изискване на стратегията “Европа 2020”, според която към 2016 г. България трябва да включи в образователния процес и 4-годишните. В отговор на това, гражданските обединения посочват, че не съществува европейски документ в областта на образованието със задължителен характер. По-скоро се дават препоръки, и то не към родителите, а към държавата, която трябва да предоставя разнообразни, привлекателни и качествени възможности за образование, измежду които родителите да избират, а не да бъдат принуждавани към тях. Гражданите са категорични, че проблемите на неефективната и нереструктурирана система не биха могли да се коригират чрез принудителни мерки, насочени към най-малките деца, които в тази възраст имат нужда преди всичко от лично внимание, родителска грижа и семейна среда. Противниците на ранното предучилищно обучение смятат, че реструктурирането на образователната система би трябвало да се насочи към изграждане на стабилно начално и средно, а не на предучилищно образование.

Според неправителствения сектор е парадоксално това, че при дефицитите в материалната база на детските градини, които и сега не могат да осигурят достатъчно места, правителството се опитва да увеличи броя на децата в детските градини. От МОМН отговарят, че до 2016 г., когато се предвижда законът да влезне в сила по този пункт, ще има осигурени достатъчно места и условия за предучилищни занимания. Сред депутатите има два лагера – поддръжници на задължителната предучилищна за 4-годишните и такива, които

смятат, че е по-добре въпросът да се остави на преценката на родителите. Полемичните обсъждания на реформата в парламента завършват с предложение, да се даде възможност за различни форми на обучение – целодневна, полудневна и почасова, както и да се осигури възможност за обучение на децата по „индивидуален план”. Какво значение стои зад тези форми и как точно ще бъдат регулирани те, все още не е определено от законотворците. Това, което проличава от дебата и резултата от него, е, че задължителният характер няма да отпадне, тъй като според председателя на образователната комисия Огнян Стоичков „някои деца идват от джунглата...” и са съвсем неподготвени да започнат училище. (Дневник, 2013 д). Депутат от ДПС заявява, че в нововъведението прозира: „тенденция на елиминиране на родителите като пряк отговорник за детето.” (Дневник, 2013 д). „Скритата” цел на това „елиминиране” всъщност е свързана с етническите малцинства, които законът се опитва да обхване, така че до постъпването си в училище децата да са усвоили български език и да имат подготовка за училищното образование. Този опит за насилствена интеграция на децата от малцинствата поражда допълнително възмущение от страна на гражданите-активисти. С това отново имаме пример за мета-посланието на езика, което се простира извън буквалното значение на изказването – в чл. 8 на ПЗПУО никъде не се споменава за малцинствата, но тълкуването на мярката в по-широк контекст конструира нов смисъл.

По този начин думата „задължително” се превръща в ябълката на раздора и разделението в обществото. След ожесточените критики просветното министерство разтълкува думата "задължително" като означаваща „задължение на държавата” - всяко дете да има осигурено място в детска градина, като по този начин държавата да подкрепи работещите родители. В съзнанието гражданите, искащи вето от президента, същата дума – „задължително”, се разчита като „монопол”, „насилие”, „лишаване от права”, „изолация на родителите”, „асимиляция на малцинства”. Ето как една и съща дума може да бъде носител на разнообразни значения при интерпретацията в зависимост от намерението на говорещия, което да възпрепятства успешното провеждане на публичната комуникация.

Зам.-министър Дамянова уверява, че новият закон е правен в партньорството на много родителски и неправителствени организации в открит диалог. Но от гражданските сдружения казват, че нито едно от предложенията им за регулиране и узаконяване на родителските кооперативи не е било включено в закона. Въпреки заявените добри намерения на образователния министър новият закон да направи образованието "по-динамично, по-гъвкаво, по-автономно", като следствие от дискусиите в проекта на нормативния акт е

добавена наказателна мярка – глоба, за родители, които не пускат децата си в задължителното предучилищно образование или организират колективното им отглеждане извън формата на държавните и частни детски градини, регистрирани към МОМН. Това на практика изключва възможността за съществуване на истинска алтернативна форма на обучение със собствена програма, методи на преподаване и изисквания към средата. Проектозаконът все пак позволява на родителите, които избират да отглеждат децата си индивидуално, да го правят, но в края на всяка учебна година децата трябва да удостоверяват знанията си по съответен ред, който все още не е установен. Ако родителите не заявят в районната детска градина, че искат да обучават децата си сами, ще бъдат глобявани. Гражданските организации препоръчват на МОМН вместо да използват делегираната им власт по недемократични начини, да се запитат какво трябва да се направи за образователната система, така че да стане привлекателна и ценна за повече хора. Също така напомнят, че не гражданите са на държавата, а държавата на гражданите, затова е добре управляващите да се вслушват в гласа на своя суверен.

Заклучение

Проведеното проучване на публичното говорене по темата за реформите в образователната система позволява да се формулират следните по-важни резултати:

~ Бе направен опит за публично дискутиране на важен обществен проблем, в който всички страни участваха активно – правителствен, граждански сектор и медиите, които отразяваха случващото се;

~ Страните по казуса не демонстрираха добро ниво на „чуваемост“ помежду си и аргументите им често оставаха неправилно „разчетени“ заради липса на обща база и споделен „ключ“ за разбиране;

~ МОМН показва декларативна готовност и покана към гражданския сектор да изготвят съвместен проект за образователна реформа, но на практика не се стига до реализиране на конкретни действия;

~ Използването на езика може да скрива имания предвид смисъл, който се простира извън буквалното значение на изказването – смисълът не е вътрешно присъщ на понятията, а се конструира от говорещите;

~ В публичното говорене се открие тенденция за смесване на абстрактни понятия от различни категории, чиято неизяснена употреба води до спекулации и множество варианти за интерпретация;

~ Бе демонстрирано как един и същи текст (положение в закона, дума или изказване) води до различни прочити, в зависимост от намерението на интерпретиращия и конкретната употреба на понятията;

~ Езикът не е универсален, понятията нямат единствено фиксирано значение, а смисълът се определя чрез актуалната интерпретация в даден контекст;

~ Речевите актове не просто назовават и казват неща, а произвеждат действие – чрез перформативната сила на езика, която налага закона и предизвиква реакция у гражданите;

В заключение бих определила като основен проблем пред публичната комуникация у нас неслучилия се обществен разговор. Неслучил се не защото липсваха дебати и обсъждания между различните страни по темата, а защото рядко мотивите и аргументите на участниците в комуникацията бяха „чути”, анализирани и разбрани. Дискусиите за реформите в образованието създават впечатление, че полемичната употреба на думите замъглява (умишлено или не) истинното значение на изказването. Това навява на мисълта, че езикът в публичното говорене служи не за доближаване на позициите и достигане до консенсус, а по-скоро за обслужване на скрити интереси. Като властови инструмент, езикът често се използва за целите на надмощието и налагането на собствената позиция, а не за изясняването, разбирането и срещата между различните позиции.

Нуждата от консенсус и отчитане на всички гледни точки е изключително важно при решаване на обществено значими въпроси. Изграждането на стабилна, либерална и просперираща система изисква волята и усилията на всички членове на обществото, които в разумен диалог да определят целта и посоката на общото си развитие. В този процес мисията на езика и общуването е да обединяват и помиряват, а не да разделят и конфронтират.

ЛИТЕРАТУРА

- Вацов, Д., 2011. Има ли гражданско образование в българското училище днес? В: *Критика и Хуманизъм*, кн. 37 (2), с. 13-48
- Генова, А., 2012 . Ресурсните учители: Ранната предучилищна може да е вредна за децата със специални нужди. *Дневник*, [онлайн] 14 декември 2013. Достъпно на <http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2012/12/14/1968974_resurnite_uchiteli_rannata_preduchilishtna_moje_da_e/>. [Посетено на 15 април 2013].
- Генова, А., 2012. Спорът около закона за предучилищното и училищното образование продължава. *Дневник*, [онлайн] 12 декември 2012. Достъпно на <http://www.dnevnik.bg/detski_dnevnik/2012/12/12/1966617_sporut_okolo_zakona_za_preduchilishtnoto_i/>. [Посетено на 15 април 2013].
- Георгиев, Д., 2012. Янка Такева: Новият проектозакон за образование е перспективен и модерен. *Actualno.com* [онлайн] 28 март 2012. Достъпно на: <http://education.actualno.com/Janka-Takeva-Novijat-proektozakon-za-obrazovanie-e-perspektiven-i-moderen-news_382119.html>. [Посетено на 13 април 2013].
- Дневник, 2012 а. През декември законът за предучилищното и училищното образование ще бъде факт. *Дневник*, [онлайн] 28 ноември 2012. Достъпно на <http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2012/11/28/1957432_prez_dekemvri_zakonut_za_preduchilishtnoto_i/>. [Посетено на 15 април 2013].
- Дневник, 2012 б. Над 20% от петгодишните не посещават задължителните предучилищни групи. *Дневник*, [онлайн] 23 ноември 2012. Достъпно на <http://www.dnevnik.bg/detski_dnevnik/2012/11/23/1953630_nad_20_ot_petgodishnite_ne_poseshtavat_zaduljitelnite/>. [Посетено на 15 април 2013].
- Дневник, 2012 в. Огнян Стоичков: Родителите ще имат по-голяма роля в управлението на училищата. Интервю на Ралица Колева с Огнян Стоичков. *Дневник*, [онлайн] 7 ноември 2012 г. Достъпно на <http://www.dnevnik.bg/intervju/2012/11/07/1941016_ognian_stoichkov_roditelite_shte_imat_po-goliama_rolia/>. [Посетено на 15 април 2013].
- Дневник, 2012 д. Законът за училищното образование ще бъде обсъден в парламента. *Дневник*, [онлайн] 24 февруари 2012. Достъпно на <http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2012/02/24/1773464_zakonut_za_uchilishtnoto_obrazovanie_shte_bude_obsuden/>

. [Посетено на 15 април 2013].

Дневник, 2012 е. Закон предвижда държавна помощ и за частните училища. *Дневник*, [онлайн] 14 февруари 2012. Достъпно на <http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2012/02/14/1766149_zakon_predvijda_durjavna_pomosht_i_za_chastnite/>. [Посетено на 15 април 2013].

Дневник, 2013 а. Депутатите дадоха по-голяма автономност на детските градини и училищата. *Дневник*, [онлайн] 8 февруари 2013. Достъпно на: <http://www.dnevnik.bg/detski_dnevnik/2013/02/08/1999174_deputatite_dadoha_pogoliama_avtonomnost_na_detskite/> [Посетено на 30 април 2013].

Дневник, 2013 б. Парламентът реши да има държавна субсидия и за частните училища. *Дневник*, [онлайн] 7 февруари 2013. Достъпно на <http://www.dnevnik.bg/detski_dnevnik/2013/02/07/1998611_parlamentut_reshi_da_ima_durjavna_subsidia_i_za/>. [Посетено на 15 април 2013].

Дневник, 2013 в. Родителите и опозицията настояват за вето върху закона за задължителната предучилищна. *Дневник*, [онлайн] 18 януари 2013. Достъпно на <http://www.dnevnik.bg/detski_dnevnik/2013/01/18/1986501_roditelite_i_opoziciata_nastoiavat_za_veto_vurhu/>. [Посетено на 10 април 2013].

Дневник, 2013 г. Парламентът отложи гласуването на спорния текст за задължителната предучилищна. *Дневник*, [онлайн] 17 януари 2013. Достъпно на <http://www.dnevnik.bg/detski_dnevnik/2013/01/17/1985738_parlamentut_otloji_glasuvaneto_na_spornia_tekst_za/>. [Посетено на 15 април 2013].

Дневник, 2013 д. Парламентът отново зацikli на задължителната предучилищна за 4-годишните. *Дневник*, [онлайн] 17 януари 2013. Достъпно на <http://www.dnevnik.bg/detski_dnevnik/2013/01/17/1985945_parlamentut_otnovo_zacikli_na_zaduljitelnata/>. [Посетено на 10 април 2013].

Дневник, 2013 е. Депутатите влизат в спор за задължителната ранна предучилищна, родителите - отново на протест. *Дневник*, [онлайн] 16 януари 2013. Достъпно на <http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2013/01/16/1984925_deputatite_vlizat_v_spor_za_zaduljitelnata_ranna/>. [Посетено на 15 април 2013].

Дневник, 2013 ж. Дебатите за предучилищната подготовка продължават и утре в пленарна зала. *Дневник*, [онлайн] 16 януари 2013. Достъпно на <http://www.dnevnik.bg/detski_dnevnik/2013/01/16/1985407_debatite_za_preduchilshnata_podgotovka_produljava>

t_i/>. [Посетено на 15 април 2013].

Закон за предучилищното и училищно образование (проект от 14.02.2012 г) 2012. Достъпно на <http://www.sbubg.info/files/proekt_zakon_obrazovanie_14-02-2012.pdf>.

Колева, 2013. Трябва ли да е задължителна предучилищната подготовка за 4-годишните? *Дневник*, [онлайн] 24 януари 2013. Достъпно на <http://www.dnevnik.bg/live/debati/2013/01/24/1988314_triabva_li_da_e_zaduljitelna_preduchilishtnata/#pro>. [Посетено на 13 април 2013].

Конституция на Република България 1991. *Държавен Вестник*, бр. 56, 13.07.1991.

Любомирова, Д., 2012. Преквалифицират половината учители. *Actualno.com* [онлайн] 17 февруари 2012. Достъпно на: <http://education.actualno.com/Prekvalificirat-polovinata-uchiteli-news_378164.html>. [Посетено на 13 април 2013].

Министерство на образованието и науката, 2012. Позиция на МОМН относно задължителната детска градина за децата, навършили 4 години. *Сайт на Министерството на образованието и науката* [онлайн] 8 декември 2012. Достъпно на: <http://www.minedu.government.bg/news-home/2012/12-12-08_pozicia-4godishni.html> [Посетено на 16 април 2013].

Остин, Д., 1996. *Как с думи се вършат неща*. София: ИК "Критика и хуманизъм"

Славова, Е., 2012 . Няма не искам, няма недей. *Дневник*, [онлайн] 14 декември 2013. Достъпно на <http://www.dnevnik.bg/detski_dnevnik/2012/12/14/1968598_niama_ne_iskam_niama_nedei/>. [Посетено на 15 април 2013].

Славова, Е., 2012. Родителските кооперативи - смислена алтернатива извън закона. *Дневник*, [онлайн] 14 май 2012. Достъпно на <http://www.dnevnik.bg/detski_dnevnik/2012/05/14/1826908_roditelskite_kooperativi_-_smislena_alternativa_izvun/>. [Посетено на 15 април 2013].

Стоичков, О., 2012. Просветният закон е пълен с бисери. *Труд*, [онлайн] 7.06.2012. Достъпно на: <<http://www.trud.bg/Article.asp?ArticleId=1411177>> [посетено на 2 май, 2013].

Траянов, Т., Кадийски, Е., 2013. Инвестициите в училищното образование. В: *Денят започва*, [телевизионно предаване], Българска национална телевизия, 24 януари 2013. Достъпно на <http://archive.bnt.bg/bg/news/view/93484/investiciite_v_uchilishtnoto_obrazovanie> [Посетено на 18 април 2013].

Фотева, В., 2012. Анализирай това: Недостатъците на образованието и техните решения.

- Дневник*, [онлайн] 27 януари 2012. Достъпно на <http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2012/01/27/1754072_analizirai_tova_nedostatucite_na_obrazovaniето_i/>. [Посетено на 15 април 2013].
- Фотева, В., 2012. Всички четиригодишни на детска градина - ще може ли и трябва ли (графика). *Дневник*, [онлайн] 28 февруари 2012. Достъпно на <http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2012/02/28/1776058_vsichki_chetirigodishni_na_detska_gradina_-_shte_moje/>. [Посетено на 16 април 2013].
- Фотева, В., 2012. Депутатите приеха на първо четене Закона за училищното образование. *Дневник*, [онлайн] 7.06.2012. Достъпно на <http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2012/06/07/1842317_deputatite_prieha_na_purvo_chetene_zakona_z/>. [посетено на 2 май 2013].
- Фотева, В., 2012. Законът за училищното образование - още критики и предложения. *Дневник*, [онлайн] 1 март 2012. Достъпно на <http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2012/03/01/1778241_zakonut_za_uchilishtното_obrazovanie_-_oshte_kritiki_i/>. [Посетено на 15 април 2013].
- Фотева, В., 2012. Игнатов: Законът за училищното образование ще бъде приет след месеци обсъждане. *Дневник*, [онлайн] 24 февруари 2012. Достъпно на: <http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2012/02/24/1774374_ignatov_zakonut_za_uchilishtното_obrazovanie_shte_bude/>. [Посетено на 15 април 2013].
- Фотева, В., 2012. Общините: Законът за училищното образование може да донесе финансови сътресения. *Дневник*, [онлайн] 12 април 2012. Достъпно на <http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2012/04/12/1807275_obshtinite_zakonut_za_uchilishtното_obrazovanie_moje/>. [Посетено на 15 април 2013].
- Фотева, В., 2012. Огнян Стоичков: Трябват поне 5% от БВП за образование, за да се приложи новият закон. *Дневник*, [онлайн] 21 юни 2012. Достъпно на: <http://www.dnevnik.bg/intervju/2012/06/21/1848785_ognian_stoichkov_triabvat_pone_5_ot_bvp_za_obrazovanie/>. [Посетено на 15 април 2013].
- Фотева, В., 2012. Правителството одобри закона за училищното образование. *Дневник*, [онлайн] 28 март 2012. Достъпно на <http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2012/03/28/1797043_pravitelstvoto_odobri_zakona_za_uchilishtното/>. [Посетено на 15 април 2013].
- Фотева, В., 2012. СДС: В закона за училищното образование има добри идеи, но трябва още дебати. *Дневник*, [онлайн] 6 март 2012. Достъпно на <http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2012/03/06/1781547_sds_v_zakona_za_uchilishtното_obrazovanie_ima_dobri/>.

[Посетено на 15 април 2013].

Фотева, В., 2012. След критиките просветното министерство е направило "чисто технически" корекции в закона за училищното образование. *Дневник*, [онлайн] 29 март 2012. Достъпно на: <http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2012/03/29/1797707_sled_kritikite_prosvetnoto_ministerstvo_e_napravilo/>. [Посетено на 15 април 2013].

ИНТЕГРИРАНЕТО НА НОВИ ТЕХНОЛОГИИ В БЪЛГАРСКАТА ОБРАЗОВАТЕЛНА СИСТЕМА

На 24.01.2012 г от вестник „Капитал“ бе организирана дискусията относно промените в българското образование, на която участниците¹ очертаваха няколко основни проблеми в нашата система на образование. Бе акцентиран високият процент неграмотни сред подрастващите (близо 41% от 15 годишните)² и преждевременното отпадане на деца от училище; сериозните различия в качеството на обучение в различните училища и области на страната; старата бюрократична система; системата на оценяване на ученици и преподаватели. Фактът, че над 40% от завършилите ученици са неконкурентноспособни на пазара на труда (Йорданова, 2012 г), провокира най-популярните предложения за промени в системата - учениците да усвоят практически умения като аналитично мислене, работа в екип, формиране на собствени цели и тяхното реализиране. Друг основен пункт засяга ефективността на работа на учителите. Освен решаването на казуса с ниското възнаграждение на техния труд, е необходимо създаване на нова, ясна система за оценяване на преподавателите, която да провокира конкуренция между тях. И не на последно място застава предложението, свързано с навлизането на новите технологии в учебния процес, което именно провокира моя изследователски интерес. Има няколко сериозни основания, поради които подобно високо технологично модернизиране на образователната ни система е необходимо днес. Най-напред, за да бъде тя адекватна за времето, в което живеем. Ситуацията е такава, че хората имат свободен достъп до информация в интернет, което прави възможни и нови образователни инициативи. Съществуват сайтове³, които предоставят безплатни онлайн курсове, достъпни независимо от местоположението и възрастта на

¹ Мария Ангелова, зам.-директор на Американския колеж, Даниел Вълчев, бивш министър на образованието и преподавател в Софийския университет (СУ), Красимир Вълчев, главен секретар на Министерство на образованието, младежта и науката, Елена Маринова, президент на "Мусала Софт", Явор Джонев, представител на гражданска инициатива "Диалог за бъдещето" и съосновател на "Сирма груп холдинг" и Георги Ганев, икономист в "Център за либерални стратегии" и преподавател в СУ.

² Според международно изследване PISA 2009 (OECD, 2010; Филева, 2010).

потребителите. Второ, една модернизирана по този начин система би била по-интересна за учениците. Интегрирането на съвременни модели на информирание и комуникация в процеса на обучение би провокирало учениците да се интересуват, да четат, да разширяват полето си на познание – да отидат отвъд задължителния материал, който трябва да бъде покрит според програмата на МОМН.

Трето, въвеждането на електронната платформа за образование MOODLE, според мнението на инициативни преподаватели, ще повиши качеството на образованието; ще помогне на учителите да систематизират най-често допусканите грешки по определени предмети; ще накара учениците да задават въпросите си онлайн, ако се притесняват да ги зададат в клас; няма да бъде пропускан учебен материал при евентуални грипни или дървени ваканции; ще позволи на родителите да могат да следят какво учат децата им и как се справят в училище.

Тази нова платформа на образование вече е приложена в някои училища и дава своите резултати. В началото на тази година в столичната Първа немска гимназия учениците от 12 „а“ клас са направили класната си работа, както и примерен тест за матура чрез платформата MOODLE (Йорданова, 1012 д). Друго училище, което се възползва от възможностите, предлагани от новите технологии, се намира в село Търън, Смолянска област, където дървената ваканция не е повод за прекратяване на учебния процес (Йорданова, 2012 в). Но тези две училища не са единствените, които са започнали употребата на дигиталната платформа. За момента на базисни умения за работа с MOODLE са обучени 251 учители в 81 училища от 40 населени места в страната.

Цел на настоящия текст е да очертае до каква степен въвеждането на нови технологии в образователната система ще смекчи или засили социалните различия, както и дали дигиталната платформа за обучение MOODLE ще задвижи механизми на дисциплинарната власт, което от своя страна да доведе до повишаване качеството на българското образование. Предлагам три основни хипотези, чрез които да се тестват възможните отговори на тези въпроси.

(1) *Традициите срещу новите технологии.* Тази хипотеза адресира опасенията на хора, които са дали своите коментари под публикувани в интернет статии за въвеждането на новата дигитална платформа. От една страна имаме твърдението, че използването на нови технологии е от голяма важност за развитието на учениците. Като контратеза на това

---

³ Като coursera.org; khanacademy.org; ed.ted.com; saylor.org.

разбиране е налице страхът, че новите технологии ще сложат край на традиционното училище. Друг аспект на опозицията традиционно - ново касае преподавателите, тъй като, при въвеждането на подобна нетрадиционна платформа, традиционният метод на обучение ще бъде неизбежно променен (според реформата на българското образование) и ще има нови изисквания, които следва да разчупят установената образователна система.

Трети аспект на тази хипотеза е проследяването на интервюта, проведени с учители и ученици от училища, които вече използват нови технологии в методите на учене и преподаване. Целта е да се анализира употребата на понятията, чрез които едните и другите говорят за този вид промени и, съответно на това, да се установи какви са техните нагласи спрямо последните.

(2) *Качество и дисциплинарна власт*. За да бъде един механизъм адекватно функциониращ, той трябва да бъде съобразен с времето и средата, в която се изсиква да работи. При поставяне на използвания от преподавателите инструментариум в контекста на глобализацията и технологичния напредък, очакването е, че ефектът на повишаване на качеството на образование би бил значителен. Интегрирането на виртуални класни стаи би могло да възроди и заздравя вече остарелите за времето си инструменти като йерархичния поглед, нормализиращата санкция и изпита (Фуко, 1998). Заедно с това може да се очаква, че разликата в качеството на обучение между елитните и обикновените училища, обусловена от материалните условия, които касаят и прилагането технологични нововъведения, няма да бъде преодоляна чрез едно подобно актуализиране на образователната политика.

(3). *MOODLE, но не за всеки*. Електронната образователна платформа MOODLE дава значителни нови възможности за подобряване качеството на образованието в България, но не би могъл да разреши съществуването на проблеми, свързани със закриване на училища и липсата на достъп до материална база и интернет от социално слаби деца. В редица села училищата са закрити и има много семейства, които са безработни и не могат да осигурят на децата си да учат, пращайки ги в съседни населени места.

Тук бих искала да се фокусирам върху кръга от въпроси около първата хипотеза, касаеща разграничението между старите и новите технологии. Вестник „Капитал“ е медията, която публикува материали, свързани с реформата в предучилищното и училищното образование в България и тя е единствената, която засяга по последователен начин отделните аспекти на въпроса за въвеждането на дигитална образователна платформа и нейното

приложение в училищата. За съжаление, публикации на тази тема не е имало⁴, откакто МОМН обяви конкурс за обществена поръчка за предоставяне, внедряване и поддържане на платформа за е-обучение, която да допринесе за развитието на учебния процес. Конкурсът е с високи критерии, които не могат да бъдат покрити от български фирми и това доведе до съмнения за опит за налагане на монопол над електронното обучение. Обществената поръчка е прекратена от Комисията за защита на потребителя именно заради посочените съображения (Арnaudов, 2012). Прави силно впечатление фактът, че „Капитал“ е единствената медия, която регулярно информира и прави достойние на обществото въпросите, възникващи около казуса с въвеждането на нови технологии в българските училища. Това означава, че степента на публична информираност по въпроса е предварително ограничена от рамките на читателската публика на тази медия. Но, от друга страна, посредством публикации и инициативи, организирани от медията, става възможен диалогът между различни специалисти и политици, които имат ясна позиция по проблема с ниската степен на образованост на младежите, високия процент на преждевременно отпадане от образователната система, както и с нуждата от реформи и нововъведения в процеса на обучение, и които дават конкретни предложения за разрешаването на тези сериозни за българското общество въпроси (Йорданова, 2012 г). За целите на анализа съм избрала електронния формат на медията, тъй като по този начин се осигурява достъп до коментарите на читателите, които допринасят значително за очертаване на публичния отзвук и представи за разглеждания проблем. От техните мнения може да бъдат извлечени и систематизирани начините, по които хората разсъждават за промените в образователната система и в частност за въвеждането на електронни платформи за обучение като допълнение в учебния процес. Въпреки че по този път е невъзможно да бъде направен анализ по пол, възраст, образование и трудова заетост на читателите, подобен анализ би могъл да даде една обобщена картина на нюансите в общественото мнение по разглеждания въпрос.

Разгледаните статии⁵, заедно с мненията, публикувани във връзка с тях, позволяват да се формулира метод за систематизиране на най-разпространените сред читателите нагласи относно въвеждането на електронни платформи. Заедно с това, следва да се вземат под внимание изказвания, които е уместно да бъдат типологизирани като „оригинални“, както и

---

⁴ Последната статия е от 03.10.2012г.

⁵ Арnaudов, 2012; Йорданова., 2012 а; Йорданова, 2012 б; Йорданова., 2012 в; Йорданова, Л., 2012 г; Йорданова, 2012 д.

да се направи анализ на начина на говорене за понятията като „Мудъл“, „училище“, „реформа“, „институции“, „ученици“, „училища“, „учебници“. Тези стъпки водят до следната класификация на база на основните употребявани понятия.

Учители (1)	млади; стари
Учители (2)	ентузиазирани; незаинтересовани; обезнадеждени
Ученици (1)	от 1. - 4. клас; от 5. – 7. клас; от 8. – 12. клас
Учници (2)	немотивирани; неграмотни; незаинтересовани
Институция (1)	МОМН; държавата; училището; администрацията
Институция (2)	пречи; помага; без отношение
Училище (1)	държавно; частно
Училище (2)	профилирано; общообразователно
Учебници	подходящи; сложни/лоши
Реформа	необходима; просрочена; неосъществима; неадекватна/неподходяща; адекватна
Мудъл	негативно отношение; неутрално отношение; позитивно отношение
Нови технологии	преимущество; заплаха; ненужни са; необходимост

Този тип прецизирано разглеждане на понятията и начинът, по който се говори за тях в публичното пространство, предлага проследяването на различни корелации и зависимости.

Всеки коментар се разглежда като отделно семантично ядро, което, на базата на изготвения метод, бива кодирано. Този тип изследване помага за определянето на това, каква представа притежават хората за изброените понятия, поставени в българската реалност, и какво е тяхното отношение към настоящия казус, като тази система от признаци съдържа възможност да бъде обогатявана и надграждана.

Според направеното проучване, читателите могат да бъдат разделни на две големи групи: едните ревностно защитават традиционните методи за обучение, а другата група се състои от тези, които смятат, че въвеждането на технологиите е логично и адекватно развитие на образователната система. Налице е също тенденция за демонстриране на емоционална

ангажираност по отношение на учителите съобразно възрастта им. В този контекст младите са възприемани като „ентузиазирани“, а за тези, които са от дълго време в системата на образованието, се мисли най-често през проблема за ниско заплащане на труда им.

От изказаните мнения на учители и експерти в публикуваните статии се забелязва едно специфично мислене и говорене за „езика на учениците“. За да бъдат привлечени към учебния процес, образователната комуникация с учениците следва да минава през разпознаваеми за тях средства за общуване и усвояване на информация. След като живеем в дигитално и информационно общество, логично е да методите на обучение също да бъдат обвързани с новите технологии. Срещат се изрази като: “да започнем да говорим на техния език”; „Стреми се...да говори на техния език” (Йорданова, 2012 б); “ученик...който мисли по друг начин”(пак там); „с помощта на новите технологии вече си една идея по-близо до техния свят” (Йорданова 2012 д).

ЛИТЕРАТУРА

- Йорданова, Л., 2012 а. е-защо? *Капитал*, [онлайн] 13 юли 2012. Достъпно на: <http://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2012/07/13/1864863_e-zashto/?sp=1#storystart>. [Посетено на 8 февруари 2013].
- Йорданова, Л., 2012 б. Големите надежди. *Капитал*, [онлайн] 27 април 2012. Достъпно на: <http://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/obshtestvo/2012/04/27/1816677_golemite_na_dejdi/> [Посетено на 10 февруари 2013].
- Йорданова, Л., 2012 в. Онлайн урокът на с. Търън. *Капитал*, [онлайн] 10 февруари 2012. Достъпно на: <http://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/obshtestvo/2012/02/10/1763747_onlain_urokut_na_s_turun/> [посетено на 12 февруари 2013].
- Йорданова, Л., 2012 г. Клуб "Капитал": Какво трябва да се промени в образованието. *Капитал*, [онлайн] 10 февруари 2012. Достъпно на: <http://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2012/02/10/1762478_klub_kapital_kakvo_triba_da_se_promeni_v/?sp=3#storystart> [посетено на 10 февруари 2013].
- Йорданова, Л., 2012 д. Към бъдещето и назад. Как едно столично училище направи първото си онлайн контролно и колко много още липсва в българското образование. *Капитал*, [онлайн], 27 януари 2012. Достъпно на: <http://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2012/01/27/1754411_kum_budeshteto_i_nazad/> [Посетено на 12 февруари 2013].
- OECD, 2010. *PISA 2009 Results: Executive summary*. Published 2010. Достъпно на: <<http://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/46619703.pdf>>. [Посетено на: 10 February 2013].
- Филева, Л., 2010. Международното изследване PISA 2009: Опасна оценка за българските ученици. *Дневник*, [онлайн] 7 декември 2010. Достъпно на: <http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2010/12/07/1006835_mejdunarodnoto_izsledvane_pisa_2009_opasna_ocenka_z/> [посетено на 8 февруари 2013].
- Арнаулов, Ю., 2012. Търг за е-образование спря заради съмнения. *Капитал*, [онлайн] 3 октомври 2012. Достъпно на: <http://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2012/10/03/1919013_turg_za_e-obrazovanie_spria_zaradi_sumneniia/> [Посетено на 8 февруари 2013].

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд на Момчил Емилов Христов

„Биополитическо конструиране на градското пространство. Изобретяване и усвояване на биополитически техники от индустриалния градски център до социалистическия хабитат”.

В самото начало още трябва да заявя: Момчил Христов е провел едно забележително, актуално и приносно социологическо изследване и е написал един изключително оригинален дисертационен труд. За това свидетелстват, първо, неговите формални характеристики: общият обем на дисертационния труд е 578 стандартни страници заедно бележките под линия, които са 875 на брой, а посочените заглавия в библиографията са 373, от които 184 на български език и 189 на френски и английски език. Второ, няма съмнение, че у нас Момчил Христов е един от най-добрите познавачи на цялостното, близо четиридесет годишно, творчество на Мишел Фуко; в неговите периоди и фази на разгръщане, смислови контексти, ключови понятия, тематични ядра, предметни хоризонти, набор от емпирични техники – най-вече археологични и генеалогични анализи. И трето, Момчил Христов владее почти до съвършенство биополитическата проблематика и методологическите инструменти за нейното изследване; проблематика, която е разпръстната, без систематично изложение и цялостна рефлексия в късното творчество на френския мислител. Но едно е да познаваш и да владееш, а съвсем друго е и да можеш да прилагаш чужд инструментариум към нови и различни реалности.

Именно това цялостно, последователно и завършено е направил Момчил Христов – още първият поглед към съдържанието на дисертационния труд, (структуриран в увод, изложение в три части, междинни обобщения и генерализирано заключение), получава адекватна представа за проблемната област, в която се движи анализът. И което е изключително важно – за логиката, конституираща и динамизираща въпросното движение. Както и за центъра на научния интерес на дисертанта, който прецизно е формулиран в самото заглавие на неговия труд – „биополитическо конструиране на градското пространство”. Но не

по принцип или в абстрактност, а през конкретното „изобретяване и усвояване на биополитически техники” в определени социално-исторически контексти: „от индустриалния градски център до социалистическия хабитат”.

Уводът на дисертационния труд съдържа всички необходими елементи на едно професионално реализирано социологическо изследване: предмет („техниките за упражняване на власт при организирането на градското пространство за целите на контрола върху биологичния живот на обитаващото го население”); цел („анализ на историческото възникване на тези техники, формата, която те приемат при своето кристализиране, и различните им усвоявания в стратегии по конструиране на градското пространство”); теза („инженерно-архитектурното конструиране на градското пространство е биополитическо по характер; а техниките, които се използват в процеса на това конструиране са биополитически техники”). Но концептуализирането на тази теза е възможно само чрез един строго дефиниран и рефлексивно удържан аналитичен фокус („изследване на „реалния социализъм” чрез използваните от него властови инструменти в областта на архитектурата и градоустройството”); работна хипотеза, постъпателно конкретизирана в самия ход на изследването („допускането, че тези инструменти са мобилизирани за постигането на всеобхватен контрол върху българското население”); и основен изследователски въпрос, специфициран спрямо особеностите на българския социализъм („дали политическият контрол на социалистическия режим се разпростира и върху самото биологично съществуване на населението”). Заедно с това, в увода дисертационният труд е ситуиран и в три съдържателни контекста: най-напред от гледна точка на дисциплинарната структура на съвременната социология („на границата на две изследователски области: историческа социология на социализма и социология на града”); след това в перспективата на релевантните методологически стратегии („конкретният методологически подход се вписва в полето на „изследванията на управляемостта”); и накрая, спрямо констелацията на българските изследвания върху биополитическия режим на реалния социализъм, („използването на фукоянски инструментариум в изследванията на различни аспекти от периода на социалистическото управление”). Именно тук е поставен и на най-важният методологически въпрос: защо точно понятието „биополитика”? На него дисертантът отговоря с една поредица от взаимно специфицирани основания, но мисля, че синтетичен отговор можем да намерим в бележка № 3 под линия: „Тъй като едва ли има някой в социалните и хуманитарните науки, който може да предложи по-задълбочено теоретично

просмисляне на отношението между власт и биологичен живот от Фуко”, с. 4. Именно защото това допускане е от принципно естество възниква необходимост от постъпателна редукция на аналитичния предмет: постепенно на преден план е изведено ключовото понятие „техника”, а декомпозирането на „биополитиката на населението” до съвкупност от техники за упражняване на биовласт откроява сред тях един особен вид; в неговия център са практическите рефлексии по изграждане и усвояване на градското пространство.

В първа глава на дисертационния труд – „Теоретични и методологически измерения на биополитиката” – съдържателно са проведени редица дистинкции между ключови понятия, които впоследствие са адаптирани като работещ метод за изследване на градското пространство. Аналитичните дефиниции и строгите разграничения между теория и аналитика на властта; властови отношения и силови отношения; власт, знание и съпротива; биополитика и дисциплина; нормализация и регулация; стратегия и тактика; техника и технология; рационалност и управление; „природност на населението” и „среда на съществуване”; „историята и политиката на пространствата” и генеалогията на работническия град и жилище; критиката на понятията институция, идеология, държава; раждането на полицията като съвкупност от техники за управление и превръщането на медицината в биополитическа стратегия изграждат една изключително здрава и мощна методологическа рамка. Тук особен научен залог притежава петият параграф – „Биополитика и социалистически общества”, – в който убедително е доказана тематичната релевантност на тоталитарните режими в перспективата на една аналитика на биовластта. Преносът на биополитически техники в социалистическите общества трябва да бъде анализиран чрез процесите на тяхната трансформация и адаптиране спрямо особените политически цели в дадена стратегическа ситуация; тези техники получават конкретна тактическа ефикасност с оглед на концептуализирането на залозите, каквито са здравето, възпроизводството и производителността на социалистическото население. Междинното обобщение представлява цялостна равносметка на резултатите от проведеното методологическо изследване; но то е и надеждна основа за предстоящото изследване върху биоконституцията на градското пространство.

Във втора глава на дисертационния труд – „Генезис и форми на биополитическите техники на градското пространство” – са налице два аналитични фокуса: „формата и компонентите на биополитическите техники на градското пространство след конституирането на обществената хигиена като обща биополитическа технология и

трансформациите, които тези техники изпитват след т.нар. „микробна революция”, а именно промяната на мащаба на обективирание на биологичните опасности, които представя за колективното здраве едно модерно градско пространство”, с. 118. А целта е провеждането на детайлизиран анализ на историческите измерения на биополитическите техники на градското пространство, които се обособяват в буржоазна Франция от края на XVIII и през целия XIX век в пет проблемни области: еманципирането и кодифицирането на обществената хигиена като биополитическа технология; формите на биополитическа намеса върху морбидните фактори и патологичните топоси на индустриализиращото се градско пространство (въздух, вода, почва, светлина и топлина, органични и неорганични отпадъци и т.н.); проблемите, поставени от познавателното обективирание на градското население пред политическия ред (здраве, благосъстояние, труд и нищета, пренаселеност, мобилност, телесна конституция, социална стабилност и колективни аномалии); политическите залози на колективното здраве, формулирани в морални термини и изработване на биостратегии по морализиране (реорганизиране и оздравяване на пространството, просвещение и реформиране на населението, борба с патологиите на моралното здраве и облекчаване на „социалните злини”, морализиране, хигиенизиране и санитаризиране на работническата класа, град, семейство и поведение); конкретните техники на конструиране и контрол върху хабитата като биополитически оператор (създаване на „кислородна хомеостаза” в жилището, функционално разпределяне и сегментиране на пространството, количествено ограничаване на обитателите с цел „здравословно съжителство”, хигиенизиране на практиките на обитаване чрез една „полиция на чистотата”, санитаризиране на вещния свят и премахване на „нечистотата на интериора”). И цялото това аналитично движение се разгръща в определен социален контекст, в който биополитиките на града и хабитата функционират между два полюса: реорганизиране на материалната среда за съществуване и реформиране на поведението на обитаващото я население. Основният извод на междинното обобщение е стратегически важен: „изправени сме пред рационално изградени практически рецепти за микрополитическо въздействие върху обекти от санитарната и медицинска конституция на градската среда на живот на едно население за целите на многопосочния контрол над елементи от неговото съществуване като биосоциална реалност”, с. 274. Той е и ключът за разбиране на предстоящото изложение.

В трета глава на дисертационния труд – „Към биополитическото конструиране на социалистическия хабитат през 1950-те и 1960-те години в България” – изследването е

фокусирано върху трансферът, възприемането и адаптирането на биополитическите техники на средата на обитаване, прецелени специално върху жилищното пространство, в ситуацията на изграждане на социалистическото общество. Оттук и задачите: да се изведат условията за концептуализиране на формата на социалистическия хабитат; да се проследят контурите на общия стратегически режим, в който техниките функционират; да се потърсят техните цели, модалности и обекти на намеса; и най-сетне, да се изявят микровластовите отношения, които те установяват и поддържат на нивото на диспозициите, които ръководят поведението на населението. Тук формата на политическа рационалност се изгражда от три елемента и тяхното сцепление: т.нар. „жилищни условия”, производителността на работната сила и колективното здраве на народа. В първи параграф, „Съветският опит”, акцентът е поставен върху марксисткия проект за революционно изграждане на социалистическа биополитика на хабитата, в чиято основа стои разбирането за здравната и моралната деградация на работническата класа в условията на буржоазното общество. Поради това градското пространство представлява привилигиран топос, който трябва да бъде реорганизиран с цел унищожаване на санитарните опасности, заплашващи организма на работническото население. На свой ред хабитатът като биополитически залог заема възлово място; в неговото конструиране се наслагват и агрегират поредица от техники: на вентилиране, на осветяване, на интериорните повърхности, на „борба с праха”. Във втори параграф, „Аксиоми на преноса и усвояването”, анализът е концентриран върху специфичния начин на построяване на „социалистически условия на живот”: жилището трябва да бъде механизъм за производство на надеждна работна сила като основен ресурс за реализация на мащабната и ускорена индустриализация. Оттук и привилигираното място на хигиената, в частност на комуналната, тъй като централната характеристика на хабитата е да влияе пряко върху здравето и работоспособността на населението. Но жилището е ключов залог и на една друга биополитическа стратегия: изграждането на социалистически форми на здравеопазване чрез хигиенно реорганизиране на средата на съществуване и реформирането на здравното поведение на населението. От своя страна личната и обществена профилактика е основния инструмент за постоянен трансфер на „челен съветски опит”. Трети параграф, „Политикономия на биополитиката”, представлява разрез на отношението между организъм и среда и неговото концептуализиране през проблема за работоспособността на населението. Ключовата теза е, че биополитическото отношение към хабитата е необходимо поради икономическата релевантност на проблема за жилищните условия в рамките на

социалистическото строителство. А в центъра на биополитическата рационалност се намира задачата за оздравяване на средата за целите на възпроизводството на работна сила, и следователно за повишаване на здравното състояние на населението. Четвърти параграф, „Техники на населеното място”, е насочен към генерализиране на полето от биосоциални условия на съществуване, в които е поместена жизнената среда на социалистическия човек. Биополитическото конструиране на населеното място като пространство на обитаване включва няколко вида техники на регулиращ контрол: първо, техники на проветряване (защита от „неблагоприятни ветрове”, специфично проектиране на уличната мрежа, регулиране на въздушните потоци, създаване на зелени насаждения, „аериране” на жилищната сграда, „склучено застрояване”); второ, техники на инсолация (изграждане на жилища с подходящо изложение, регулиране на разстоянията между сградите, организиране на междублоковото пространство, специфициране на гъстотата на застроената площ, ефикасна ориентация спрямо слънчевата радиация); трето, техники на опазване на въздуха (функционално разделение на пространството, озеленяване на санитарно-защитени зони, превенция на замърсяването чрез улично павиране и „обезпрашаване” на настилката, „отдръпване” на жилищните сгради от пътищата, „организиране на зелени ръбове” по платното); и накрая, техники за борба с шума (защита от опасностите на градския шум, регулиране на шумовата пропускливост на жилището, използване на комплексни методи: зонирание, тактическо озеленяване, „отдръпване” на сградите, отдалечаване на магистралните улици, създаване на транзитни артерии, въвеждане на „специални устройства” като „екраниращи бариери” и „защитни валове”). Пети параграф, „Техники на хабитата”, има за прицелна точка жилището като специфична биосоциална среда на съществуване, и следователно като притежаващо политикономическа полезност. Подобно на техниките на населеното място, биополитическите инструменти за въздействие върху конструирането на социалистическия хабитат са групирани според доминиращата област на микровластова намеса: техники за осигуряване на оптимална инсолация; техники на проветряване и осигуряване на постоянен въздушен обмен; техники за борба с шума; техники на превантивно дезинфекциране на жилищната площ; техники на оздравяване на средата през реконструиране на формите на обитаване и оттук на отношенията между всекидневна практика и жилищно пространство. Шести параграф, „На борба за висока санитарна култура”, представлява интерпретация на специфичната биополитическа рационалност, която се оформя за целите на социалистическото строителство и преустройството на населените

места в България в началото на 1950-те години. Нейният лозунг е: „оздравяването на средата и условията, при които живеят трудещите се, е основен принцип на социалистическото здравеопазване”, с. 380. Тази стратегия налага изработване на специализирани процедури за намеса, които притежават особена хигиенна рационалност: това са методи за регулиращ санитарен контрол. И доколкото здравето на българското население е политически проблем като „едно от най-важните условия за висока производителност на труда и подем на народното благосъстояние”, с. 381, въпросните методи представляват биополитически техники: най-важните сред тях са здравно-просветната работа; внедряването на профилактиката в здравеопазването; санитарната мобилизация на населението; хигиенизирането на населените места; моралното реформиране на поведението на обитаване; ролята на здравния работник като проводник на здравна култура и внедрител на хигиенни навици. В обобщението е направена реконструкция на изминатия аналитичен път, допълнена от един много важен извод: „въпреки че на държавата е отреждано централно място във връзка с опазването и укрепването на здравето на населението, самите биополитически стратегии трябва да надхвърлят нейните области на обхват и да бъдат подети от самите трудещи се, за да функционират действително като социалистически”, с. 398.

Заклучението на дисертационния труд представлява системно цяло, което възпроизвежда истинно логиката и движението на изследването от начало до край: ключови предпоставки, понятиен апарат, социални контексти, методологически залози, аналитични техники, съдържание, акценти и връзки между частите, междинни резултати, окончателни изводи относно раждането на една „микробиология на властта”: това е модалността, в която функционират властовите процедури по конструиране на санитарната тъкан на градското пространство и хабитата; нейното поле на валидност се разполага на пресечната точка между институционалните действия и живота на населението.

Ще поставя два въпроса в чест на научната критика и заради смисъла на научната дискусия. Първо, в рамките на фукоянската методология понятието съпротива представлява конститутивен елемент от упражняването на властта. Тук проблемът за стратегиите на противопоставяне е основен, а свободата е условие за възможност на управлението. Въпросът: съществуват ли форми на съпротива срещу налагането на биополитическите техники за конструиране на градското пространство в условията на реалния социализъм? Второ, общият знаменател на всички изследвания на Мишел Фуко не е въпроса за истината, властта или знанието, а въпросът за субекта и то в два модуса: като подчинен на други, чрез

зависимост и контрол, и като привързан към личността си, чрез приписаната му идентичност. Въпросът: възникват ли особени субективности, които са резултат от усвояването на биополитическите техники за конструиране на социалистическия хабитат.

Накрая трябва да подчертая, че Момчил Христов коректно се позовава на научната литература, която е релевантна на въпросите от изследваната проблемна област. Текстът на дисертационният труд, както и подборът и обработката на документите, подложени на анализ, са негово лично дело. Авторефератът и приносите точно отразяват съдържанието и постиженията на дисертационния труд. Публикациите по темата са 7, от които 5 на български и 2 на френски език, издадени в престижни академични списания и сборници.

В заключение, според мен от днес всеки социолог, който провежда своите изследвания в три полета (биополитически анализи, градски изследвания и историческа социология на социализма), и който се ръководи от основния принцип на нашият професионализъм (научната почтенност) би трябвало да признава постиженията на Момчил Христов, да познава и да се позовава на неговия дисертационен труд: „Биополитическо конструиране на градското пространство. Изобретяване и усвояване на биополитически техники от индустриалния градски център до социалистическия хабитат”.

С дълбоко вътрешно убеждение гласувам „ЗА” присъждането на Момчил Емилов Христов на образователно-научната степен „Доктор” в професионално направление 3.1. „Социология, антропология и науки за културата”.